

Nietzscheovo shvaćanje ljubavi

Lončar, Lana

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:085939>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-18**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Filozofija i hrvatski jezik i književnost

Lana Lončar

Nietzscheovo shvaćanje ljubavi

Diplomski rad

Mentor: doc. dr. sc. Zdravko Perić

Osijek, 2019.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Odsjek za filozofiju

Filozofija i Hrvatski jezik i književnost

Lana Lončar

Nietzscheovo shvaćanje ljubavi

Diplomski rad

Humanističke znanosti

Filozofija

Mentor: doc. dr. sc. Zdravko Perić

Osijek, 2019.

Prilog: Izjava o akademskoj čestitosti i o suglasnosti za javno objavljivanje

Obveza je studenta da donju Izjavu vlastoručno potpiše i umetne kao treću stranicu završnog odnosno diplomskog rada.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napravio te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s napisanim izvorom odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan da Filozofski fakultet Osijek trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta Osijek, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku, datum

ime i prezime studenta, JMBAG

Sažetak:

Ovaj diplomski rad pokušaj je interpretacije Nietzscheova shvaćanja ljubavi, koja se uglavnom pogrešno shvaćala na polju filozofije ili se nije shvaćala uopće. Nietzscheove misli o ljubavi iz svih njegovih djela, a ponajviše iz *Radosne znanosti*, *Tako je govorio Zaratustra* i *S onu stranu dobra i zla*, pisane su na način da ih čitatelji pokušaju razumjeti, a ne da ih prihvate kao apsolutne činjenice. Nietzsche je bio jasan kada je rekao da ne postoje činjenice, samo interpretacije. Nietzsche u svojim djelima, osim o odnosu muškarca prema ženi, piše o različitim vrstama ljubavi: ljubavi prema sebi, ljubavi prema ljubavi, pravednosti, sudbini, mudrosti i umjetnosti. Ljubav za Nietzschea predstavlja iskonsku energiju, aktivno djelovanje i stvaralačku snagu u čovjeku, koja prikazuje jedinstvo svih različitosti, a posebice uma i osjetila. U svojim djelima Nietzsche analizira kršćansko poimanje ljubavi koja se odnosi na ljubav prema bližnjemu, smatrajući da je to sebična ljubav prema samom sebi posredstvom drugoga. Nietzsche ujedinjuje dvije najveće ljudske ljubavi – ljubav i prijateljstvo, smatrajući da jedino njihova kombinacija može poboljšati rast onog duhovnog u nama. U radu se kršćanskoj religiji suprotstavlja religija ljubavi koja potiče na nesebičnu, osviještenu i zrelu ljubav prema nadčovjeku, odnosno prema nama samima i prema svemu ostalome što nas okružuje, jer ljubav je prije svega pokretačka energija.

Ključne riječi: Nietzsche, ljubav, djelovanje, prijateljstvo, religija ljubavi

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Filozofija kao ljubav prema mudrosti	3
3. Nietzsche u ljubavi	6
4. Nietzscheovo poimanje <i>erosa</i>	7
4.1. Sublimacija seksualnih nagona u ljubav	9
4.2. Ljubav kao strast	10
4.3. Nietzscheov odnos prema ženama	11
4.3.1. Arijadna i Dioniz	14
4.3.2. Nietzscheova ljubav prema Lou Salome	16
5. Religija ljubavi	19
5.1. Žudnja za posjedovanjem	20
5.2. Ljubav prema bližnjemu	21
5.3. Ljubav prema najdaljem	23
6. Prijateljstvo – najviša ljudska ljubav	25
6.1. Prijateljstvo kao produžetak ljubavi	26
6.2. Brak kao dugi razgovor	27
7. Umjetničko-stvarateljska snaga ljubavi	29
7.1. Jedinstvo uma i ljubavi	30
7.2. Prirodna bit ljubavi	31
7.3. Dioniz – bog opijenosti, ljubavi i smrti	32
7.4. Nietzscheova ljubav – <i>amor fati</i>	34
8. Zaključak	36
9. Popis literature	38

1. Uvod

Pojam ljubav kao filozofski termin detaljno je analiziran u grčkoj filozofiji, što se najbolje može vidjeti kod Platona i Aristotela. Spomenuti filozofi ljubav su prikazali u njezinim najčešćim oblicima, a to je u Platonovoj filozofiji bio eros, a u Aristotelovoj philia. Međutim, kratkovidna i neosviještena masa uvijek će imati predrasude prema pojmovima i osjećajima koji se ne mogu precizno odrediti. U povijesti filozofije možemo vidjeti kako se na »Istoku i u Grčkoj za vrijeme Platona, ljudska ljubav općenito smatrala zadovoljstvom, jednostavnom tjelesnom nasladom.«¹, a u suvremenom društvu »ljubav se svodi na ništavilo.«²

Krenemo li od same etimologije riječi *filozofija*, sjetit ćemo se da filozofija doslovno znači *ljubav prema mudrosti*. Ako je filozofija za stare Grke doista predstavljala ljubav spram nečega, ljubav kao filozofski termin, svakako bi trebao imati svoje mjesto u filozofiji. Suvremeni filozof koji se temeljito bavio pojmom ljubavi bio je Friedrich Nietzsche (1844-1900). Odmičući se od tradicije i metafizike, Nietzsche se radije nastojao približiti samom čovjeku i njegovu životu u kojem ljubav ima važnu ulogu. Prije čitanja samog rada, čitatelji bi se trebali osloboditi svih predrasuda koje su do sada stekli o Nietzscheovoj filozofiji, a posebice o njegovu stavu prema ženama i braku koji je svakako povezan s tematskim pojmom ljubavi, ali nikako nije i ključna karika u lancu tog pojma. Potrebno je malo dublje zaroniti u samu bit njegove filozofije, koja je napadala i kritički osuđivala sve što je čovjeku bilo nametnuto, ali je zato branila i uzdizala prave duhovne vrijednosti, poput ljubavi i prijateljstva.

U prvom ćemo poglavlju stoga, objasniti kakvu je vrijednost za Nietzschea predstavljala ljubav te kakvu je ulogu ona imala u filozofiji. Cilj nam je prikazati razloge zašto ljubav u povijesti filozofije nije bila temom. U sljedećem poglavlju objasniti ćemo utjecaj privatnog života na Nietzscheovu filozofiju, koji je za njega vrlo specifičan i bitan. Nietzscheove misli o ljubavi ne smijemo izdvajati iz cjelokupnog konteksta njegova stvarateljskog bibliografskog opusa kao ni iz povijesnog konteksta u kojem je živio, kako se ne bi zapetljali u naizgled proturječne i nejasne stavove o istom pojmu.

U drugom dijelu analizirat ćemo Nietzscheovo shvaćanje erosa koje se svodi na spolnu ljubav muškarca i žene. Definirat ćemo pojam sublimacije kako bi prikazali mogućnost oduhovljavanja spolnih nagona. Cilj nam je prikazati ljubav kao strast koja čovjeka čini

¹ Denis de Rougemont, *Ljubav i zapad*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1974., str. 68.

² Max Horkheimer; Theodor Adorno, *Dijalektika prosvjetiteljstva*, Veselin Masleša, Sarajevo 1989., str. 12.

osvještenijom i kreativnijom verzijom sebe. Zatim iznosimo Nietzscheov odnos prema ženama koje su obilježile njegov život te doprinijele njegovoj misli o ljubavi.

U trećem dijelu objasniti ćemo što za Nietzschea predstavlja religija ljubavi počevši od analize kršćanske religije, želje za posjedovanjem i ljubavi prema bližnjemu. Kad bi se Nietzsche morao odlučiti za neku određenu religiju, to bi upravo bila religija ljubavi jer on ljubav uzdiže iznad odnosa muškarca i žene dajući joj božanski značaj. Cilj nam je prikazati Nietzscheovu religioznost i religiju čiji su sljedbenici slobodnog duha i prepuna srca. To se naravno kosi s kršćanskom tradicijom koja prema Nietzscheovu shvaćanju zlorabi pojam ljubavi kako bi se u narodu prikazala u boljem svjetlu. Zato Nietzsche i kaže da je ljubav stanje u kojem čovjek vidi stvari uglavnom onakvima kakve one nisu. »Nije njihova ljubav spram čovjeka, nego nemoć njihove ljubavi spram čovjeka priječi današnje kršćane od nas.«³ U razlici spram ljubavi prema bližnjemu, objasniti ćemo Nietzscheovu ljubav prema najudaljenijem, odnosno ljubav prema samom sebi.

U četvrtom dijelu analizirati ćemo prijateljstvo kao najvišu ljudsku ljubav. Nietzsche u prijateljstvu vidi produžetak ljubavi te će se tako razmatrati i uloga prijateljstva u instituciji braka kao takvog. Cilj nam je prikazati prijateljstvo kao najvišu duhovnu ljubav koja bi trebala stvarati temelje svim drugim vrstama ljubavi. Prijateljstvo je vrsta ljubavi koja se često zanemaruje u svakodnevnom životu te ju Nietzsche pokušava oživjeti u ljudskoj svijesti, zajedno sa svim ostalim vrstama čiste prave ljubavi.

Nietzsche u ljubavi vidi stvaralačku moć koja se najkreativnije manifestira u umjetnosti te ćemo stoga u posljednjem dijelu rada objasniti umjetničko-stvarateljsku snagu ljubavi koja je za Nietzschea također vrlo bitna. Počevši od sličnosti umjetnika i zaljubljenika, objasniti ćemo pojam opijenosti koji ujedinjuje elemente ljubavi i umjetnosti. S obzirom na to da je umjetnik, prije svega osjetilan čovjek, Nietzsche staje u obranu osjetilima, koja su stoljećima bila napadnuta i opovrgavana od strane filozofa tradicije. Također će biti potrebno definirati tragičnu bit ljubavi koja počiva na njezinoj surovoj prirodности. Na samom kraju rada pokušati ćemo objasniti zašto Nietzsche termin *amor fati* naziva svojom jedinom ljubavi.

³ Friedrich Nietzsche, *S onu stranu dobra i zla*, AGM, Zagreb 2002., str. 95.

2. Filozofija kao ljubav prema mudrosti

Filozofija je prije svega pitanje, a njezina uloga je propitivanje i promišljanje o svemu pa tako i o najkompleksnijem višeznačnom pojmu ljubavi, koji je izuzetno važan u čovjekovu životu. Filozofija kao takva ne bi danas ni postojala da nije bilo čovjekove ljubavi prema filozofiranju. »U tradiciji ljubav nije jednosmisleno određena, pa stoga niti terminološki jednoznačno fiksirana. U grčkoj filozofiji to su po smislu različiti termini *eros* i *filia*, a u kršćanskoj teologiji *amor* i *agape* i *caritas*.«⁴

Suvremeni filozof Friedrich Nietzsche promišljao je o skoro svim navedenim vrstama ljubavi koje će biti analizirane u središnjem dijelu rada. Spomenuti filozof filozofiju i poima kao jednu vrstu *ljubavi prema mudrosti*, odnosno, ona je »ljubav prema jednom stanju, jednom duhovnom i osjetilnom čuvstvu dovršenja: jedno potvrđivanje i odobravanje iz jednog prebujnog čuvstva tvorne moći.«⁵ Ljubav je fenomen koji je slabo istražen u filozofiji, a razlozi mogu biti različiti. Činjenica koja je filozofima važna je ta da ljubav nema nikakve racionalne osnove i da je se ne može definirati, ali filozofi bi upravo i trebali *kopati* i istraživati takve pojmove jer na čovjeka imaju snažan utjecaj. Filozofija je od svojih ranih početaka u antici bila skoro pa izjednačena sa znanošću i tragala je za spoznajama i znanjima do kojih se može doći isključivo putem logosa, odnosno razuma koji je bio jedini kriterij znanja. Nedugo zatim, u doticaju s kršćanstvom, filozofija se okreće spasenju, objavi, vjeri i Božanskoj ljubavi, poznatoj kao *agape*. Iz dosad navedenog jasno je zašto se filozofi nisu izravno bavili pojmom ljubavi. Racionalnoj filozofiji ljubav ne može ponuditi nikakve dokaze, argumente i spoznaje, dok kršćanski utjecaj na ljubav gleda sasvim drugačije. S obzirom da je ljubav vrlo bitan element u čovjekovom životu i egzistenciji, svakako bi trebala biti predmet filozofskog proučavanja. »Filozofija je dakle, kao što vidite, vrlo razapeta. S jedne je strane svojevrsna racionalna sumnja prema ljubavi kao prirodnoj ekstravaganciji spola«⁶, a s druge strane na ljubav se može gledati kao na konstrukciju života, odnosno kao na univerzalnu svemirsku snagu pomoću koje život funkcionira lakše.

Premda je ljubav nešto duhovno, duševno, osjetilno, osjećajno i intuitivno, ne treba je suprotstavljati onom umnom, logičnom i razumskom. »Filozofi ljubavi pristupaju s

⁴ I dalje: »Ipak, unatoč različitim shvaćanjima, kod svih filozofa kod kojih ljubav nije reducirana na osjetilnost, međuljudske odnose ili puko čuvstvo, ljubav je imala *bitni* značaj za neko biće.« Milan Galović, *Bitak i ljubav: Max Scheler od fenomenologije do filozofske antropologije*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 1989., str. 69.

⁵ Šime Vranić (ur.), *Uvod u Nietzschea*, Centar za kulturnu djelatnost SSO, Zagreb 1980., str. 217.

⁶ Alain Badiou, *Pohvala ljubavi*, Meandar Media, Zagreb 2011., str. 21.

razboritošću nekoga tko ulazi u kavez divlje zvijeri koja bi ga mogla živoga proždrijeti.«⁷ Stoga se Nietzsche protivi »tome da se um i ljubav, pravednost i ljubav odjeljuje jedno od drugoga, ili čak da ih se suprotstavlja i ljubavi daje viši rang!«⁸ U čovjeku duh, duša, razum i um moraju biti jedno i nema ih se potrebe razdvajati i rangirati, jer samo kao cjelina mogu funkcionirati. Mnogo je filozofa pisalo o umu, razumu, pa i duhu, ali malo tko je pisao o duši, a Nietzsche je taj koji unosi dušu u svoju filozofiju.

»Filozofija pruža čovjeku azil u koji nijedna tiranija ne može prodrijeti, špilju duše, labirint srca«⁹, i kao takva treba ljubavi dati jednu od svojih prašnjavih polica¹⁰ koje rijetko tko otvara. Filozofija ljubavi trebala bi biti samostalna grana filozofije s obzirom na važnost koju ima prema samom njezinom početku. »Uvodna i enigmatična Platonova *Gozba* odredit će zapadni pogled na ljubav u sljedeća dva tisućljeća.«¹¹ Za to je zadužen i njegov učitelj Sokrat, koji je priznao kako je od proročice Diotime »primio jedino znanje što ga posjeduje: istinu o ljubavi.«¹² Njega je zanimalo općenito zašto ljudi ljube, a ne objekt koji se ljubi.

Filozofe zanima ljubav sama, a ne ono što ili tko se ljubi. »Ljubav je, otkriva Mantinejka, u biti ona uzvišena sila, ona energija koja ljudima pomaže da dosegnu jedinu besmrtnost koja im je dostupna.«¹³ Nietzsche je također povezivao ljubav i besmrtnost govoreći o vječnosti i rađanju. Rađanje se odnosilo i na dijete i na umjetnost jer se jedino na taj način postaje besmrtni, ostavljajući plodove svoga rada i života iza sebe. Ono što je za Nietzschea i ovu temu posebno važno je to što Nietzsche nije odvajao svoj privatni život od vlastite filozofije, jer on na nekoliko mjesta govori kako on piše vlastitom krvlju i vlastitim životom. Autorice knjige *Filozofi i ljubav* također smatraju da »su svi svoje povrede i svoje osobne pobjede intimno pridodavali vlastitoj filozofiji, dajući joj oblik posve dragovoljne autobiografije.«¹⁴

Budući da je Nietzscheov život jedna velika enigma, na takav zagonetan i metaforičan način on zapravo i piše jer ne želi biti shvaćen od svakoga. O ljubavi je najlakše govoriti iz iskustva jer tada bivamo potaknuti mnogim kompleksnijim osjećajima o kojima teorijska znanost ne zna

⁷ Aude Lancelin; Marie Lemonnier, *Filozofi i ljubav*, Tim press, Zagreb 2016., str. 8.

⁸ Š. Vranić, *Uvod u Nietzschea*, str. 237.

⁹ I dalje: »A to će razljutiti tirane. Tu se skrivaju osamljenici, ali tu vreba i najveća opasnost po osamljenike. Ti ljudi koji su svoju slobodu sklonili u svoju dušu moraju živjeti i izvana, moraju se očitovati, dati se vidjeti.« Friedrich Nietzsche, *Schopenhauer kao odgajatelj*, Matica hrvatska, Zagreb 2003., str. 22.

¹⁰ Pritom se misli na grane filozofije poput epistemologije, ontologije, etike i sl.

¹¹ A. Lancelin; M. Lemonnier, *Filozofi i ljubav*, str. 15.

¹² Isto, str. 21.

¹³ Isto, str. 22.

¹⁴ Isto, str. 14.

puno. Postoje dva razreda teorije o ljubavi¹⁵ od kojih jedan »uključuje pojmove bogatije sadržajem što proizlaze iz osobnog iskustva. Tako se u onome što pojmovno mislimo o ljubavi ocrta i razotkriva profil naših ljubavi.«¹⁶ Nietzsche je promišljao o svim vrstama ljubavi – ljubavi između muškarca i žene, ljubavi prema bližnjemu, ljubavi prema besmrtnosti, ljubavi između majke i sina, ljubavi prema umjetnosti, glazbi i znanosti, ali i prijateljskoj ljubavi. Važno je znati da postoje različiti aspekti ljubavi, jer kao što kaže José Ortega y Gasset, »ne ljubi samo muškarac ženu, a žena muškarca, već ljubimo i umjetnost ili znanost, majka ljubi sina a vjernik ljubi Boga.«¹⁷

¹⁵ »Postoje dva razreda teorije o ljubavi; drugi sadržava konvencionalne doktrine, čiste topike koje se ponavljaju bez prethodne intuicije o realnostima koje objavljuju.« José Ortega y Gasset, *Studije o ljubavi*, Demetra, Zagreb 2009., str. 24.

¹⁶ Isto.

¹⁷ Isto, str. 7.

3. Nietzsche u ljubavi

Nietzsche nije baš imao prilike uživati u ljubavi tijekom svog teškog i samotnog djetinjstva. Izgubio je voljenog oca i jednogodišnjeg brata dok je još bio sasvim mlad i nemoćan za prihvaćanje ovakve vrste obiteljske tragedije. Osuđen je na život s petero žena¹⁸ koje su izvršile teror nad njegovom osviještenom, umjetnički nastrojenom dušom, koja je sa sigurnošću shvaćala što se oko njega događa. Nietzsche je bio željan obiteljske ljubavi, što se može primijetiti iz njegovih mnogobrojnih pisama, koje je pisao u naletu inspiracije. Jedno pismo koje je napisao u Bonu 1864. g. za majku i sestru glasi: »Ja volim novogodišnje noći i rođendane. Jer oni nam pružaju trenutke, kakve svakako često možemo sebi stvoriti, pa ipak rijetko to činimo, a to su trenuci u kojima je duša mirna i kada ona može napraviti presjek osobnog razvoja. U takvim trenucima rađaju se odlučujuće odluke.«¹⁹

U ovim rečenicama uočljiva je Nietzscheova osviještenost o ljubavi, o njezinoj snazi i utjecaju na čovjeka. Proučavanje Nietzscheova života može podsjećati na nekakvu bajku koja govori jednostavnim jezikom o važnosti ljubavi, ali i sam Nietzsche, nazivajući se vječnim djetetom, kaže koliko su za njega bajka i igra važni: »Mi mislimo da bajka i igra pripadaju djetinjstvu: mi kratkovidni!«²⁰ Svijest među ljudima u njegovo vrijeme krenula je sasvim krivim putem i to je on primijetio, ali se osjećao nemoćnim u objašnjavanju svoje filozofije kratkovidnoj masi koja je samoj sebi pojela vlastitu individualnost. Sve vrijednosti su se u okrutnoj Njemačkoj izvrnule, tako da se vrijednost ljubavi materijalizirala. Nietzsche filozofiji daruje jedan novi aspekt ljubavi u kojem se zadržavamo samo na snazi i učinku tog osjećaja koji on ima za nas, a ne na objektima ljubavi. Poslužiti ćemo se Husserlovim terminom pa reći da sve što je dosada mišljeno i rečeno o ljubavi treba staviti u zagrade, a na filozofiji je da dokuči njezinu imanentnu bit. Nietzsche se dotakao spomenute tematike skoro u svakom djelu, ali ponajviše u djelima: *Ljudsko, odviše ljudsko I i II, Svitanje, Radosna znanost, Tako je govorio Zaratustra i Volja za moć*. Najviše je govorio o ljubavi prema samom sebi, ali pritom naravno nije mislio na narcisoidnu, egoističnu i sebičnu ljubav, nego na onu vrstu ljubavi koja liječi od egoizma, onu koja stvara i razvija u čovjeku samopouzdanje i samopoštovanje.

¹⁸ Friedrich Nietzsche nakon očeve smrti živio je sa svojom majkom Francescom, sestrom Elizabeth, bakom i dvjema tetkama.

¹⁹ Fridrih Niče, *Pisma majci*, izbor iz perioda 1850-1888., Filip Višnjić, Beograd 2008., str. 27.

²⁰ I dalje: »Kao da smo u bilo kojem životnom dobu voljni živjeti bez bajke i igre! Mi to doduše nazivamo i osjećamo drugačije, ali baš to govori u prilog tome da je to isto – jer i dijete doživljava igru kao svoj rad, i bajku kao svoju istinu. Kratkoća života trebala bi nas zaštititi od pedantnog lučenja životnih doba – kao da svatko od njih donosi nešto novo – a jedan pjesnik trebao bi nam predstaviti čovjeka od dvjesto godina, koji doista živi bez bajke i igre.« Friedrich Nietzsche, *Ljudsko, odviše ljudsko II*, Demetra, Zagreb 2013., str. 106.

4. Nietzscheovo poimanje *erosa*

Kada je riječ o ljubavi, uvijek se prvo pomisli na odnos koji grade muškarac i žena. Taj se odnos u Grčkoj naziva erosom - »stanje koje nazivamo „zaljubljenost“«²¹, drugim riječima, eros je »ona vrsta ljubavi u kojoj se nalaze zaljubljenici.«²² Neki filozofi erosom nazivaju isključivo spolnu ljubav, odnosno spolno zadovoljavanje zbog užitka, bez dublje povezanosti sa suprotnim spolom.²³ Nietzsche tu strogo pravi razliku, napominjući kako spolno zadovoljavanje bez erosa nema svrhu, odnosno, nije dostojno filozofije.

U jednom od svojih posthumnih fragmenata²⁴ tvrdi »da za dvoje ljubavnika u pravom i potpunom smislu te riječi „seksualno zadovoljenje“ i nije bitno, nego je samo i autentično simbol.«²⁵ S obzirom da je Nietzsche više bio naklonjen budizmu i istočnom shvaćanju ljubavi, suprotnom zapadnoj kršćanskoj tradiciji, on je u samom seksualnom činu vidio duhovnu povezanost dvoje ljudi koja nema nikakve veze s »morbidnom slobodoumnošću«²⁶ kao što je to u očima zapadne tradicije. Nietzsche je, kad god je mogao, stajao u obranu strasti znajući koliko su one važne za daljnje promišljanje i stvaranje u životu, a posebno i u filozofiji. Zato je za Nietzscheov život mnogo važnije istražiti razloge njegovih odlazaka u bordel gdje je i upoznao iskonsku snagu strasti, umjesto njegova odnosa s Lou Salome, koji je bio važna, ali i prolazna faza u Nietzscheovu životu.

»No činjenica je da su se filozofi, od starih Grka pa do prve polovice dvadesetog stoljeća temom seksualnosti u pravilu bavili tek usputno i ukratko (...) Jedine iznimke u tom pogledu su Platonova *Gozba* i Schopenhauerova *Metafizika spolne ljubavi* (1844).«²⁷ Zbog ograničavanja i apstinencije od strasti i seksualnosti, Nietzsche erosu suprotstavlja kršćanstvo smatrajući da

²¹ Clive Staples Lewis, *Četiri ljubavi*, Verbum, Split 2012., str. 114.

²² Isto. I dalje: »Na neki tajanstven, ali posve nedvojben način zaljubljenik žudi za ljubljenom, ne za zadovoljstvom koje ona može pružiti.« Isto, str. 118.

²³ »Postupni preokret u odnosu filozofije prema seksualnosti započinje u devetnaestom stoljeću, s filozofskim iracionalizmom i naturalizmom (Schopenhauer, Nietzsche), te kritikom konvencionalnog seksualnog morala u društvenoj i političkoj misli liberalnog, socijalističkog i anarhističkog usmjerenja.« Igor Primorac prir., *Suvremena filozofija seksualnosti*, Kruzak, Hrvatski leškovac 2003., str. 8.

²⁴ »(...) simbol bezuvjetnog podvrgavanja, za drugi pak simbol pristanka na njega, znak zauzimanja posjeda – u braku u plemenitaškom, staroplemenitaškom smislu riječi, posrijedi je uzgoj jedne rase (ima li danas još plemstva? – dakle održavanje čvrsta, određena tipa vladajućih ljudi: u tom su motrištu bili žrtvovani muškarac i žena. Upravo je zato ljubav kao strast, po velikom smislu riječi, bila izmišljena za aristokratski svijet i u njemu, - ondje gdje je najveća bila baš prisila, oskudica... « Friedrich Nietzsche, *Volja za moć*, Mladost, Zagreb 1988. § 732., str. 349-350

²⁵ A. Lancelin; M. Lemonnier, *Filozofi i ljubav*, str. 13.

²⁶ Isto.

²⁷ I dalje: »Pa ni u ta dva djela filozofski interes nije usredotočen na intrinzično značenje seksualnosti. U prvome seksualna je žudnja prikazana kao prvi korak ka kontemplaciji ideje lijepoga koja se nadaje s onu stranu tjelesnosti; u drugome, pak, ta je žudnja tek osebujni izraz i potvrda iracionalne, slijepe volje kao temeljnog ontološkog načela.« I. Primorac (ur.), *Suvremena filozofija seksualnosti*, str. 7.

je »kršćanstvo dalo Erosu da popije otrov.«²⁸ Nietzsche je jednostavno prezirao asketski kršćanski pogled na ljubav, koji se skrivao pod lažnom krinkom religije ljubavi. Kršćanstvo prema njegovom mišljenju, prisiljava ljude da stupaju u instituciju koju nazivaju brakom te da se u njoj međusobno vole do kraja života. Nietzsche smatra da se osjećaji ne mogu obećati jer su oni promjenjivi kao osobe koje se iz dana u dan mijenjaju. »Mogu se obećati radnje, ali se ne mogu obećati osjećaji; jer osjećaji su nehوتيčni. Tko nekome obeća da će ga svagda voljeti, ili da će ga svagda mrziti, ili da će mu svagda biti vjeran, taj obećava nešto što nije u njegovoj moći.«²⁹ S jedne strane Nietzsche tolerira i brani spolnu ljubav, dok s druge strane taj isti odnos osuđuje, smatrajući ga iskvarenom žudnjom za posjedovanjem. U svojoj autobiografiji *Ecce homo*, Nietzsche navodi svoju »definiciju ljubavi, jedinu dostojnu jednog filozofa. Ljubav – po mojim sredstvima rat, u svojoj osnovi smrtna mržnja spolova.«³⁰ U ljubavi se sukobljavaju dva različita svjetonazora koja, uz pomoć preobražavajuće snage ljubavi, treba moći ujediniti u jedno. Jedini Nietzscheov negativan stav prema ljubavi dvaju spolova proizlazi iz promišljanja o posjedovanju drugog ljudskog bića.

Ideja o težnji za vlasništvom ostvarila se na temelju kršćanske ljubavi prema bližnjemu o kojoj će detaljnije biti riječi u sljedećem poglavlju. Težnja za posjedovanjem i ljubav u pravom smislu te riječi, ne smiju imati ništa zajedničko, jer želja za posjedovanjem teži za moći nad drugim bićem, dok ljubav ne zanima niti jedna vrsta moći. »Onaj tko ljubi, želi bezuvjetno sam posjedovati žuđenu osobu, on hoće isto tako i bezuvjetnu moć nad njezinom dušom baš kao i nad tijelom, on želi biti jedini ljubljen te kao ono najviše i najpoželjnije u drugoj duši nastaniti i vladati.«³¹ Međutim, ono što treba istaknuti je to što Nietzsche uočava »kreativnost u Erosu koju udružuje sa žudnjom za besmrtnošću.«³² Kada su u Nietzscheovoj filozofiji kreativnost i besmrtnost u pitanju, njih se odmah povezuje s umjetnošću koja dakle, također ima svoje mjesto u ljubavi. Što kršćanstvo više napada eros, Nietzsche ga više brani te ga »uzdiže iznad prirode: Eros sa samilosnim i molitvenim osjećajima dijeli to da čovjek kroz svoje zadovoljstvo drugom čovjeku čini dobro«³³, tako da eros u sebi posjeduje i etičku dimenziju. Walter Kaufmann tvrdi

²⁸ I dalje: »On doduše od toga nije umro, ali se iskvario, do poroka.« Friedrich Nietzsche, *S onu stranu dobra i zla*, str. 107.

²⁹ Friedrich Nietzsche, *Bespoštene misli*, Šareni dućan, Koprivnica 2013., str. 84.

³⁰ Friedrich Nietzsche, *Ecce homo*, Visovac, Zagreb 1994., str. 127.

³¹ Najjasnije se pak ljubav između spolova odaje kao težnja za vlasništvom. Friedrich Nietzsche, *Radosna znanost*, Demetra, Zagreb 2003., str. 37-38.

³² Walter Kaufmann, *Nietzsche, philosopher, psychologist, antichrist*, Princeton University Press, New Jersey 1974., str. 249.str.

³³ Vladimir Jelkić, *Nietzsche, povratak vlastitosti*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 2001., str. 93.

da Nietzsche »volju za moć naziva Erosom«³⁴, što se može protumačiti kao sublimacija erosa u nešto duhovno.

4.1. Sublimacija seksualnih nagona u ljubav

Kada je riječ o sublimaciji, Nietzsche je bio na sličnom tragu kao i Freud³⁵. Vjerovao je da postoji mogućnost transformacije seksualne energije u duhovnu. Sublimacija je jedna od moći duha koja se treba osvijestiti među ljudima. Muškarac, koji u ženi vidi samo objekt kao ostvarenje njegovih požudnih namjera, svakako nije sposoban za ljubav, ali ima tu mogućnost preobrazbe koju jednostavno treba željeti.

Spolni nagoni nisu isključivo pokazatelji hedonističkog neobuzdanog načina života; ne smijemo ih površno shvaćati i apstrahirati od uma i duha jer su spolni nagoni »nagoni života«³⁶ koji se postupno rastom čovjeka sublimiraju u nešto više. Sublimacija³⁷ je preobrazba primitivnih seksualnih nagona u nešto kulturno i duhovno uzvišenije. Ona simbolizira jedinstvo uma i ljubavi jer svako povezivanje s umom kao rezultat ima duhovni izum. »Istinska duhovna ljubav«³⁸ koja se postiže sublimacijom seksualnih nagona, »pobjeda je nad smrću, pretvaranje smrtnoga u besmrtno, prihvaćanje prolaznoga kao vječnoga.«³⁹

Nietzsche je smatrao kako pojedinac, prevladavši primitivizam u sebi, može podići osjetilnost, strasti i moć koju stvara ljubav iznad njih samih. Zato on u *Sumraku idola* i kaže: »Oduhovljenje osjetilnosti zove se ljubav: ona je veliki trijumf nad kršćanstvom.«⁴⁰ »Ova „kastacija“ strasti, koju zagovaraju sve „stare moralne grdosije“, prema Nietzscheu jest zločinstvo što ga čine oni koji nisu u sebi imali dovoljno volje da svojoj žudnji nametnu mjeru ili koji je nisu uspijevali sublimirati u želju za stvaranjem ili znanjem.«⁴¹ Preobrazba seksualne energije u duhovnu,

³⁴ »The will to power is a creative Eros – the love of generation and of birth in beauty.« Isto, str. 253.

³⁵ Usp. o tome više Sigmund Freud, *Iz kulture i umetnosti*, Matica srpska Beograd 1973.

³⁶ Herbert Marcuse, *Eros civilizacija*, Naprijed, Zagreb 1985., str. 114-115.

³⁷ »Psihoanalitički (dubinskopsihološki) termin; označuje podsvjesni proces kojim se primitivni nagoni (libido)-spriječeni u svom neposrednom očitovanju – preobražavaju u socijalno i kulturno vrijednu aktivnost: umjetničku, znanstvenu, humanitarnu.« Vladimir Filipović, *Filozofski rječnik*, Nakladni zavod Matice hrvatske Zagreb 1989., str. 318. Više o tome u Norman O. Brown, »Sublimacija«, u: *Život protiv smrti*, Naprijed, Zagreb 1989. Usp. također i Kalu Singh, *Sublimacija*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb 2004.

³⁸ Vladimir Solovjev, *Smisao ljubavi*, Verbum, Split 2011., str. 62.

³⁹ Isto.

⁴⁰ Friedrich Nietzsche, *Sumrak idola*, Demetra, Zagreb 2004., str. 24.

⁴¹ I dalje: »A produhovljenje toga poriva, to jest njegovo povezivanje s umom, odnosno njegova sublimacija ako ćemo to reći freudovski, ono je što se naziva „ljubavlju“. Svaka velika ljubav stoga izvor ima u senzualnosti.« A. Lancelin i M. Lemonnier, *Filozofi i ljubav*, str. 173-174.

prevladavanje posljednjeg čovjeka i rast nadčovjeka, pobjeda slobodne ljubavi nad ropskom, jedne su od glavnih ideja Nietzscheove filozofije.

4.2. Ljubav kao strast

Sve ono što je kršćanska religija napadala, Nietzsche je srčano branio. Strasti u čovjeku bile su u tolikoj opasnosti, koja im je prijetila od apstinirajućeg kršćanskog terora, od kojega se bilo nemoguće zaštititi. »Ljubav-strast nije kršćanska ljubav.«⁴² Po Nietzscheovu mišljenju, kršćanstvo je branilo čovjeku da bude čovjek, da nema nikakvih želja van vlastitih okvira, da nema vlastitu slobodu i neovisnost, jer kao takav bio bi prijetnja višestoljetnoj kršćanskoj tradiciji. »Strast – u bolnom i tragičnom smislu – ne samo da je rijetka, nego je postojeći moral prezire kao mahnitu bolest. Neki misle da je to bjesnilo.«⁴³ Čovjek se nije smio baviti umjetnošću i spiritualizmom ukoliko to nije bilo isključivo u koristi Crkve. Crkva je svjesno nastojala reducirati čovjeka, oduzeti mu njegovu slobodu i postaviti vlastite zakone. »Kršćanstvo je strasti promatralo kao nešto zlo te ih je takvima i učinilo.«⁴⁴ Čovjek bez svoje slobode, ljubavi, osjetilnosti i strasti nije čovjek i Nietzsche mu je morao stati u obranu. Čovjek bi trebao prodisati od kršćanske tiranije i započeti kritički promišljati svojom glavom i osjećati svojim srcem. Izvor velike ljubavi upravo je i iznalazio u dubokim, unutrašnjim i intimnim »iznenadnim strastima.«⁴⁵

Kad imaš strast prema nekome ili nečemu, to *imanje* svakako mora biti dobro. Hegel je također rekao da ništa veliko nikad nije stvoreno bez strasti. »Ljudska bića, prema Nietzscheovu gledištu, ne mogu imati objektivne misli – ljude uvijek vode strasti i želje, putevima kojih često nisu ni svjesni.«⁴⁶ Strasti koje proizlaze iz ljubavi moćno su oružje u stvaranju umjetnosti i buđenju kreativnosti unutar čovjeka samog.

Strasti o kojima govori Nietzsche nisu puke strasti, kratkotrajne i neobuzdane, nego su one stvarateljske duboke strasti koje se nastanjuju u čovjeku i čine njegov život besmrtnim. Pomoću

⁴² D. de Rougemont, *Ljubav i zapad*, str. 316.

⁴³ Isto, str. 69.

⁴⁴ V. Jelkić, *Nietzsche, povratak vlastitosti*, str. 93.

⁴⁵ »Odakle nastaju iznenadne strasti muškarca prema ženi, one duboke, unutrašnje, intimne? Ponajmanje tek iz putenosti. Ali kad muškarac u jednome biću zatekne u isti mah slabost, potrebu za pomoći i ujedno razuzdanost, u njemu se događa nešto kao da njegova duša hoće prekipjeti: u isti mah on je ganut i uvrijeđen. Iz te točke potječe izvor velike ljubavi.« F. Nietzsche, *Ljudsko, odviše ljudsko*, sv. 2., str. 110.

⁴⁶ I dalje: »Logika dakle, ne odražava svijet niti pruža ikakva jamstva istine. Ona je tek naš ljudski način stvaranja prikladne „stvarnosti“ koja odgovara našim potrebama.« Dave Robinson, *Nietzsche i postmodernizam*, Naklada Jasenski i Turk, Zagreb 2001., str. 20-21.

snažnih strasti u nama možemo birati kako ćemo umrijeti i kako ćemo nakon smrti nastaviti ponovno živjeti. »Strastveni ljudi malo misle na ono što drugi misle, njihovo ih stanje uzdiže iznad taštine.«⁴⁷ Oni su vođeni srcem, odnosno svojim duhom i dušom i ne stapaju se u kratkovidnoj masi kako bi svjesno izgubili vlastiti integritet zbog težine odgovornosti koju on nosi. Potiskivanje strasti⁴⁸ za Nietzschea predstavlja smrtnu kaznu za duh koji se ne zna drukčije izraziti nego kroz strasti koje se u njemu rađaju. Strasti mogu biti usmjerene na ljudsko biće, umjetnost ili bilo koju duhovnu stvaralačku djelatnost, te se stoga moraju priznavati i imati pozitivne konotacije u društvu. Kada muškarac priča o strastima, tada je najčešće potaknut strastima koje osjeća prema ženi kao najvećoj inspiraciji u pisanju i osjećanju.

4.3. Nietzscheov odnos prema ženama

Iz prvog površnog čitanja Nietzschea, lako se dolazi do zaključka da je Nietzsche mrzio i prezirao žene. Prava je istina u tome što im se on potajno divio jer su one sposobne dati život, a poznata je Nietzscheova ljubav prema životu. »Da, život je žena.«⁴⁹, rekao je u *Radosnoj znanosti*. Kad se malo dublje uđe u njegovu misao i njegove rečenice, ustanovit ćemo da je on "prezirao" žene jer su one prezirale same sebe, prezirao je njihovo vlastito omalovažavanje ženskog digniteta, njihovu želju za izjednačavanjem s muškarcima kao i lako odbacivanje svoje posebne intenzivne ženske energije, zbog koje im muškarci znaju zavidjeti. »Prvi uvjet vječnog ženstvenog na moj način: znati se smijati, u glavi sve same ludorije.«⁵⁰

Smijeh je Nietzscheu bio od velike važnosti i zato ga je želio usaditi u ženski duh kako bi postao bogatiji i za dušu ljekovitiji. Duhovitost je još jedna od Nietzscheovih uzvišenih vrijednosti koje izumiru, ali je ipak osjećao da su žene sposobne održavati takve vrijednosti. Strahovao je od pomisli da će žena u modernom svijetu postati drugi muškarac i da svijet više neće imati pravih žena. »Žena koja se „odvikne od straha“ žrtvuje svoje najženskije instinkte. „Žena kao trgovački pomoćnik“, stoji na ulaznim vratima modernog društva koje se gradi.« Iz navedenoga

⁴⁷ Friedrich Nietzsche, *Svitanje*, Demetra, Zagreb 2005., str. 182.

⁴⁸ »Kad se ustrajno sebi zabranjuje izražavanje strasti kao nečega što treba prepustiti „prostacima“, grubljim, građanskim, seljačkim naravima – kad se dakle ne žele potisnuti same strasti, nego jedino njihov jezik i izraz: onda se uz to ništa manje postiže upravo ono što se nije htjelo: potiskivanje samih strasti, u najmanju ruku njihovo slabljenje i preinaku. U sljedećem razdoblju uvreda se primala nikako drukčije doli učtivim riječima. Sad se zahtijeva određena konvencija strastvenosti – a ne samo strast! Usprkos tomu najposlije će se doseći nju samu, pa će naši potomci imati pravo divljaštvo, a ne tek divljaštvo i neobuzdanost formi.« F. Nietzsche, *Radosna znanost*, str. 56.

⁴⁹ Isto, str. 256.

⁵⁰ F. Nietzsche, *Bespoštedne misli*, str. 151.

Nietzsche zaključuje da je »glupost u ženi *ono nežensko*.«⁵¹ Po mišljenju Joshua J. Whitea⁵², najvažniji aforizam koji je Nietzsche napisao o ženama naziva se *Volja i voljnost*⁵³, a nalazi se u drugoj knjizi *Radosne znanosti*. U navedenom aforizmu govori se o zakonu spolova: »Muški način je volja, a ženski način je voljnost (...)«⁵⁴ Ono što je u ovom aforizmu od najvećeg značaja je to što Nietzsche konstatira da muškarce treba bolje odgajati umjesto žena, jer su one obrazovanije i izgrađenije osobe od njih. White također misli da je »Nietzsche neizravno upućivao na mogućnost da je žena sposobna da postane „slobodan duh“ poput muškarca«⁵⁵, a poznato je koliko je Nietzscheu važno postizanje slobodnog duha kod pojedinaca. Nietzsche u svojoj filozofiji nastoji razlikovati muško i žensko shvaćanje ljubavi. »Ono što žena pod ljubavlju razumije dovoljno je jasno: potpunu predanost.«⁵⁶

Shodno tome, ženina ljubav uključuje još i »vjernost«⁵⁷, s obzirom na to da žene u ljubav ulaze mnogo ozbiljnije i odlučnije. Žena nosi tu težinu u sebi da se bezuvjetno preda muškarcu; žrtvuje se i odriče svojih prava, želja i navika, svjesna da muškarac za kojega to radi, neće napraviti isto. »Muškarac koji ljubi poput žene postaje rob; žena pak koja ljubi poput žene postaje time potpunija žena...«⁵⁸ Žena se bez suzdržavanja voljno predaje muškarcu u nadi da

⁵¹ Isto, str. 152.

⁵² »Odjeljak 68. jedan je od najvažnijih aforizama o ženama pronađenim u Nietzscheovu pisanju.« Joshua J. White, *Nietzsche's Forgotten Spirit: Woman in Nietzsche's Philosophy*, Honors Thesis, 2016., str. 25. Preuzeto s https://repository.wlu.edu/bitstream/handle/11021/33570/RG38_White_theses_2016.pdf?sequence=1 Datum posjeta stranici: 10.12.2018. White se u svom radu posvetio analizama Nietzscheovih djela; *Radosne znanosti* i *S onu stranu dobra i zla*, smatrajući da se u njima nalaze najvažniji aforizmi o ženama. Svojim stručnim argumentima pokušao je dokazati da Nietzsche nije bio ženomrzac, dapače, smatrao je da žena zaslužuje jedno poštovanje muškarca i da ima sve kompatibilnosti i sposobnosti poput muškarca da postane nadčovjek. Usp. o tome više Frances Nesbitt Opper, *Nietzsche on Gender: Beyond Man and Woman*, Charlottesville: University Press, Virginia 2005. Usp. također i Kelly Oliver, „Who is Nietzsche's Woman?“ in: *Modern Engendering: Critical Feminist Readings in Modern Western Philosophy*, State University Press, New York 1994.

⁵³ »Dovedoše mladića mudrom čovjeku i rekoše: „Gle, to je jedan kojega su iskvarile žene!“ Mudar čovjek zatrese glavom i nasmija se. „Muškarci su ti, reče, koji kvare žene, i sve u čemu žene griješe mora na muškarcima biti okajano i ispravljeno – jer muškarac sebi stvara sliku žene, a žena sebe oblikuje prema toj slici.“- Ti si odveć blagonaklon ženama, reče jedan od nazočnih, ti ih ne poznaješ!“ Mudar čovjek uzvrat: „Muški način je volja, ženski način je voljnost – to je zakon spolova, uistinu težak zakon za ženu! Svi ljudi su nedužni u pogledu postojanja, a žene su nedužne u višem stupnju: tko bi mogao imati za njih dovoljno ulja i blagosti.“ – Kakvo ulje! Kakva blagost!, povika jedan drugi iz mnoštva, žene treba bolje odgajati! – „Muškarce treba bolje odgajati“ reče mudar čovjek i namignu mladiću da ga slijedi. – Ali mladić ne pođe za njim.« F. Nietzsche, *Radosna znanost*, str. 67-78.

⁵⁴ Isto. Vidi još i A. Lancelin i M. Lemonnier, *Filozofi i ljubav* str. 176.: »Ženina snaga leži baš u slabosti njezine prirode. Zahvaljujući zavođenju i primordijalnoj majčinskoj ulozi, stječe prednost.«

⁵⁵ J.J. White, *Nietzsche's Forgotten Spirit: Woman in Nietzsche's Philosophy*, str. 36.

⁵⁶ I dalje: »(ne samo predaju) dušom i tijelom, bez ikakva osvrtnja, ikakve ograde, štoviše, sa stidom i užasavanjem pred pomišlju na neku uz klauzule i uvjete vezanu predanost. U toj odsutnosti uvjeta ona u njegovu ljubav mora naprosto vjerovati: ne preostaje joj ništa drugo.« F. Nietzsche, *Radosna znanost*, str. 207.

⁵⁷ Isto, str. 208.

⁵⁸ I dalje: »Strast žene u njezinu bezuvjetnu odustajanje od vlastitih prava ima upravo za pretpostavku to da na drugoj strani ne postoji jednak pathos, jednaka volja za odricanjem: jer kad bi se oboje iz ljubavi sebe samih odrekli, iz toga bi proizašlo – pa ne znam što, vjerojatno prazan prostor?« Isto. Nietzsche ovim citatom želi reći da muškarac i žena ne trebaju i ne smiju voljeti jednako i da je baš u tome čarolija njihova međusobnog odnosa. Muškarac ne smije postati žena u svojoj ranjivosti niti žena ne smije postati muškarac u svojoj snazi.

će se on o njoj brinuti. »Njegova ljubav jest upravo htjeti-imati, a ne neko odricanje razdvajanje(...)«⁵⁹ S obzirom na to da je muškarac svjestan svoje dominacije i moći nad ženom, time želi i veći izazov i zato Nietzsche kaže: »Pravi muškarac⁶⁰ želi dvoje: opasnost i igru. Zato želi ženu kao najopasniju igračku.«⁶¹ Dok žena daje svoj život za ljubav i svjesno i samovoljno postaje njegovim robom, muškarcu je u interesu osvojiti ženino srce te na taj način uživati u svom osvojenom posjedu. »Žena se uvijek urotila s tipovima dekadencije, sa svećenicima, a protiv „moćnih“ jakih muškaraca – žena donosi djecu radi kulta pobožnosti, sućuti, ljubavi (...)« Nietzsche je u svom *Zaratuštri* prikazao pravu prirodu žene: »“Daj mi ženu, tvoju malu istinu!“, rekoh ja. I ovako reče stara ženica: „Ideš li k ženama? Ne zaboravi bič!“«⁶² Što bi to zapravo značilo? Žena je ta koja je svjesno pristala na potpunu dominaciju muškarca dajući mu bič u ruke. Ona je ta koja se muškarcu bezuvjetno predaje, nemoćna da uzima, stvorena da se predaje. Ona želi, zbog svoje nesigurnosti u sebe, postati posjed muškarcu, želi da ju muškarac posjeduje i da nad njom dominira. Žene svjesno postaju samovoljne žrtve muškarčeve želje i požude. Same se pretvaraju u mala ranjiva bića koja nemaju svoju osobnu snagu te traže u muškarcu zaštitu. Muškarci su oduvijek bili autoriteti, dok su žene bile njima podčinjene, svjesne njihove slobode i moći. Simone de Beauvoir zaključuje u *Drugom spolu* kako su »žene stvorene za patnju«⁶³ Međutim, taj se bič može protumačiti i s drugog gledišta. Lou Salome bila je žena koja se nije zadovoljavala muškom dominacijom i koja je željela biti slobodna i neovisna od svega i svakoga. Poznata nam je slika na kojoj Lou Salome bičuje Nietzschea i Paula Reea, tako da možemo reći kako je bič i simbol ženine pobjede nad vlastitom slobodom. Louina težnja za slobodom i neovisnošću provocirala je Nietzschea i izazivala u njemu neku vrstu averzije prema ženama. Zato on i piše nakon prijateljevanja s Lou: »muškarac je za ženu sredstvo: cilj je uvijek dijete.«⁶⁴ Koliko god se dao isprovocirati od jedne intelektualke, koja je svakako bila izvan svoga vremena, toliko se i divio ženama na njihovoj svijesti i želji za neovisnošću⁶⁵ i slobodnim duhom. Nietzscheov odnos prema ženama poprilično je

⁵⁹ I dalje: »a htijenje-imanje kod muškarca profinjenija i sumnjičavija, koja to „imanje“ sebi rijetko i kasno priznaje, što čini da njegova ljubav i dalje traje. Utoliko je čak moguće da ona još i poslije (ženine) predaje raste – jer on ne priznaje olako da mu žena ne bi imala ništa više „predati“« Isto. str. 208.

⁶⁰ »Što je veći njegov ponos, to više voli opasnu pustolovinu.« Simone de Beauvoir, *Drugi spol*, Naklada Ljevak, Zagreb 2016., str. 134.

⁶¹ Friedrich Nietzsche, *Tako je govorio Zaratuštra*, Mladost, Zagreb 1975., str. 59.

⁶² Isto, str. 60.

⁶³ Simone de Beauvoir, *Drugi spol*, str. 428.

⁶⁴ Friedrich Nietzsche, *Tako je govorio Zaratuštra*, str. 59.

⁶⁵ »Biti neovisan stvar je najrjeđih – to je povlastica jakih. On se upušta u labirint, utisućustručuje opasnosti koje veći život po sebi nosi sa sobom; od kojih nije najmanja ta da nitko očima ne vidi kako i gdje će zalutati i osamiti se te kako i gdje će se komad po komad rastrgnuti neki pećinski Minotaur savjesti.« F. Nietzsche, *S onu stranu dobra i zla*, str. 46-47.

kompleksan, ali unatoč pozitivnim i negativnim mislima o njima, u jedno je bio siguran: »Ne postoje temeljne istine o naravi muškarca i žene. Nadčovjek i nadžene moraju stvarati sami sebe.«⁶⁶

4.3.1. Arijadna i Dioniz

Prva važna žena s kojom je Nietzsche stupio u kontakt bila je Wagnerova žena Cosima. Dok se družio s Wagnerom, Nietzsche im je bio stalni gost. Richard Wagner bio je Nietzscheova muza koja ga je inspirirala u glazbenom umijeću i koja je probudila i održavala njegovu ljubav prema glazbi. Zato Nietzsche i kaže: »Nisam mogao imati izdržljivu mladost bez Wagnerove glazbe.«⁶⁷ Cosima je za vrijeme njegovih čestih posjeta uživala u njegovom prijatnom druženju i razgovoru. Nietzscheova ljubav prema njoj bila je neobična, puna poštovanja i srdačnosti. Tu ljubav Nietzsche je preoblikovao u mit⁶⁸ u kojem je Cosima bila Arijadna, a on je bio Dioniz, dok je Wagner bio Tezej. Cosima je na temelju tog mita jednom prilikom od Nietzschea dobila list papira na kojem je pisalo: »Arijadna, volim te. Dioniz.«⁶⁹

Također, dok je bio u bolnici u Jeni, 27. ožujka 1889. godine Nietzsche je rekao: »Moja žena Cosima Wagner, dovela me ovdje.«⁷⁰ Njegova prepotentna sestra Elizabeth nijekala je svaku Nietzscheovu ljubav smatrajući da njezin brat može voljeti samo nju. Pokušala je uvjeriti masu kako je Nietzscheov spomen na Arijadnu bio isključivo »simbol za ljudsku dušu.«⁷¹ Arijadna se kao *anima* i spominje u Deleuzeovoj interpretaciji u kojoj Arijadnu i Dioniza naziva božanskim parom. »Arijadna, napuštena od Tezeja koji simbolizira uzvišenog herojskog muškarca, osjeća dolazak transmutacije koja je specifična za nju: ženska snaga koja se emancipirala, postaje korisna i potvrđna, *Anima*.«⁷² U odnosu s Dionizom, Arijadna-Anima je poput druge afirmacije. Dioniz, s obzirom na njegov mit o nastanku⁷³, simbolizira vječnost, a vjenčani prsten koji je ponudio Arijadni simbol je vječnog kruga, odnosno vječnog vraćanja. Prsten je i simbol vječnog zrcala, odnosno vječne refleksije koja čeka dušu *anima*, sposobnu da

⁶⁶ D. Robinson, *Nietzsche i postmodernizam*, str. 48.

⁶⁷ W. Kaufmann, *Nietzsche, philosopher, psychologist, antichrist*, str. 31.

⁶⁸ Grčki mit kaže da je Arijadna voljela Tezeja kojem je dala čarobni mač kako bi ubio Minotaura u labirintu. Također mu je dala svoju nit po kojoj je s lakoćom izašao iz labirinta. Međutim, Arijadnu je ostavio usnulu na obali i pobjegao jer ju nije volio. Bog Dioniz sažalio se nad Arijadnom koju je učinio svojom božicom.

⁶⁹ W. Kaufmann, *Nietzsche, philosopher, psychologist, antichrist* str. 32.

⁷⁰ Isto.

⁷¹ Isto, str. 33.

⁷² Gilles Deleuze, *Nietzsche and philosophy*, Continuum, London, New York 1986., str. 187-189.

⁷³ Dioniz je zanimljiva pojava čak i u grčkoj mitologiji, jer je on jedini bog koji se nakon svoje smrti uskrsnuo i ponovno vratio u svijet živih. Zbog svoje sudbine Dioniz simbolizira smrt, ponovno rođenje, uskrsnuće, vječni povratak.

se samoj sebi divi.⁷⁴ Zato Dioniz želi zaručnicu. I upravo zbog toga Zaratustra vječnost uspoređuje sa ženom koju voli. »Još ne nađoh nikad ženu od koje sam želio da imam djecu, osim ove žene koju ljubim: jer ja te ljubim, vječnosti! Jer tebe ljubim, vječnosti!«⁷⁵ Eugen Fink također je interpretirao vječnost koja se uspoređuje s voljenom ženom: »Ljubav spram vječnosti uspoređuje se s ljubavnom vatrom; vječnost se naziva ženom, prsten novog došašća svadbenim prstenom.«⁷⁶

Ljubav koju je Nietzsche gajio prema Cosimi-Arijadni nije bila tjelesne strastvene naravi, nego više nalik nekoj tajanstvenoj nemogućoj i zabranjenoj želji na duhovnoj razini. Cosima je za Nietzschea predstavljala ideal žene koja je voljela umjetnost i koja je posjedovala visoku i rijetku intelektualnu svijest. Nietzsche je bio s njom u nekakvoj vrsti iluzornog imaginarnog i idealizirajućeg odnosa, a u čistom prijateljstvu su uživali oboje. »Nietzsche je nedopustivo volio Cosimu bez da se usudio⁷⁷ priznati svoje osjećaje (...) « Nikakav brak nije dolazio u obzir jer je to bio odnos više nalik na majku i sina. »Izvorno ovisan o „majčinoj slici“ ona raste u ideal koji čovjek provodi kroz svoj odrasli život.«⁷⁸

Nietzsche je u svakom slučaju imao nepotpuno djetinjstvo jer je morao preboljeti smrt oca kad su mu bile samo četiri godine. Nitko se od obitelji nije mogao posvetiti njegovu ranom duhovnom sazrijevanju i rastu te se zbog toga osjećao usamljeno i neshvaćeno. Nietzscheu je bila potrebna samo jedna osoba koja mu se mogla posvetiti i koja ga je mogla saslušati; trebao mu je netko pomoću koga će izraziti svoj vlastiti duh i svoje vlastite misli, a to sve pronašao je u Cosimi Wagner. Erich Fromm u svom djelu *Umijeće ljubavi* napisao je: »U slučaju razvoja mladića kojem nedostaju očeve sposobnosti – disciplina, nezavisnost, sposobnost da sam ovlada životom, ona može pokušati da nađe „majku“ u svakome, katkada u ženama, a katkada opet u muškarcima od autoriteta i vlasti.«⁷⁹ Nietzscheova ljubav i prema Wagnerovima može se protumačiti na takav način da je Nietzscheu jednostavno netko trebao nadomjestiti očevu ljubav ili općenito ljubav koju nije imao u svom djetinjstvu niti u daljnjem životu.

⁷⁴Isto.

⁷⁵F. Nietzsche, *Tako je govorio Zaratustra*, str. 212.

⁷⁶I dalje: »Ima li ljubav spram vječnosti nešto zajedničko sa spolnom ljubavi? Ne pokazuje li se u toj upotrijebljenoj slici, slično kao i ranije u „Pjesmi za ples“, „Pjesmi noći“, „Grobnoj pjesmi“, da Nietzsche misli nad ženu nad ženama, majčinsku zemlju, kada govori o vječnosti? Dade li se vječno ponovno došašće jednakog osvijetliti tako reći samo u jednom promišljanju biti vremena i prostora, neba i zemlje, krčevine i zatvorenog temelja, - u mitsku dimenziju svadbe između OURANOSA I GAIAE? Da li se ondje može izvorno naći prsten nad prstenovima prsten ponovnog došašća? « Eugen Fink, *Nietzscheova filozofija*, Centar za kulturnu djelatnost, Zagreb 1981., str. 139.

⁷⁷Isto, str. 34.

⁷⁸Isto.

⁷⁹Erich Fromm, *Umijeće ljubavi*, Naprijed, Zagreb 1984., str. 44.

4.3.2. Nietzscheova ljubav prema Lou Salome

Nietzscheov odnos s Ruskinjom Lou Salome (1861-1937) bio je za filozofa od velikog značaja. »Ona je bila, mislio je, od velike neobične inteligencije i karaktera, i napisala je „Himnu životu“ što je smatrao veličanstvenim (...)«⁸⁰ Mnogi su pokušali raznim pismima dokazati kako je njihov odnos bio ljubavno-požudne prirode iz kojeg je Nietzsche izašao slomljen i povrijeđen. Njegova obitelj⁸¹ pokušala je sve napraviti da udalji Lou Salome od Nietzschea, o čemu svjedoči i njegovo pismo: »A kada se njezinom sinu (Francisci Nietzsche) približila Lou Salome, jedan jedini put kao mogućnost smisaone intelektualne veze, majka ga je ekskomunicirala kao „bruku za grob njegova oca“ i „uvredu porodice“, dok njen sin „ni na trenutak to nije zaboravio“.«⁸² Njegova obitelj ljubomorno je čuvala Nietzscheov um samo za sebe te ga nije htjela dijeliti i mijenjati ni s kim drugim. »Lou je bila izvanredna žena – za samo nekoliko mjeseci postala je Nietzschevom prijateljicom.«⁸³ U tom odnosu svakako je bila prisutna ljubav, ali je pravo pitanje kakva vrsta ljubavi. Nietzsche je osjećao prijateljsku ljubav prema Lou Salome, ali s obzirom na to da je takva čista ljubav bila stanovnik stare Grčke, u današnjem svijetu ona može biti samo krivo protumačena, što je Lou Salome i uradila. Krivo je protumačila Nietzscheovu ljubav prema njoj i zato ga je odbijala od sebe kako ne bi narušila onu intelektualnu harmoniju koju su porodili njihovi umovi, a igrom slučaja upravo to je želio i Nietzsche, samo je bio ispred svog vremena da shvati kako se njegova ljubav prema njoj ne može shvatiti. Već je rečeno da su Grci razlikovali četiri vrste ljubavi: *agape*, *philiju*, *eros* i *caritas*.

Gledajući površno na ovakvu vrstu odnosa, mnogima je ona samo još jedna erotska veza između snažne individue zapanjujućeg uma i zgodne, šarmantne i zavodljive Ruskinje. Kad bismo zavirili malo dublje u sam taj odnos, pronašli bismo nešto mnogo vrijednije od spomenutog. Nietzschea je zaludio njezin akademski um koji je dolazio do sličnih zaključaka kao i njegov; on se zaljubio u njezin duh koji se sasvim slučajno uselio u tijelo zavodljive Ruskinje, kako bi naivnim filozofima bio nevidljiv i nedokučiv jer se kardinalne greške događaju kada se netaknuti biser pronađe u pogrešnim rukama. Zbog njezine atraktivne vanjštine, literatura ju je koristila kao inspiraciju mnogim slavnim umovima kao što su još bili Sigmund Freud i Rainer

⁸⁰ W. Kaufmann, *Nietzsche, philosopher, psychologist, antichrist*, str. 48.

⁸¹ Pri tom se misli na Nietzscheovu majku i sestru Elizabeth

⁸² I dalje: »(što je godinu dana kasnije, u proleće 1883. godine, Niče pisao svojim prijateljima Francu Overbeku i Hajnrihu Kezelicu (Petar Gast).« F. Niče, *Pisma majci*, str. 103.

⁸³ Isto, str. 50.

Maria Rilke. Malo tko želi i može prepoznati prema čemu je Nietzscheova ljubav bila usmjerena. Njih dvoje, provodeći zajedničko vrijeme u Tautenburgu, shvatili su da imaju slične poglede na svijet, slične vizije budućnosti; njih dvoje skidali su maske uzvišenim i idealizirajućim institucijama, tako da je malo i reći da ta dva duha nisu bila zaljubljena. Oni nisu željeli dijeliti svoja tijela, oni su dijelili svoje duše. U svim pismima koja su bila upućena njoj, oslovljavao ju je s „dragim prijateljem“: »Moja draga prijateljice (...) Bilo bi mi veoma drago kad bi prihvatila da ti budem učitelj. Konačno, reći ću ti čitavu istinu: „Tražio sam ljudsko biće koje bi moglo postati moje uši (...)«⁸⁴ Nakon neuspjelih traganja za publikom koja bi imala sluha za njegove riječi, Nietzsche je bio veoma uzbuđen nakon što je upoznao Louinu spiritualnost.⁸⁵

Želio je postati njezinim učiteljem jer je osjećao da pomalo stari i da ga bolest sve više uzima, a još je mnogo toga ostalo nedorečenog. Trebao je svog nasljednika, a Lou, kao mlada ambiciozna i mudra psihoanalitičarka, zadovoljavala je Nietzscheove kriterije u potpunosti. Nietzschea je s Lou upoznao njegov prijatelj Paul Ree i stara prijateljica Malwida von Meysenbug koja se o Nietzscheu brinula poput majke. Ona ga je upoznala s namjerom da se Nietzsche oženi tako da je od samog početka njihovo poznanstvo iz očiju okoline bilo usiljeno i puno krivih očekivanja. Nietzscheu su čak i doktori preporučivali ženidbu jer će to pridonijeti njegovom zdravlju, međutim, s obzirom na znanja koja je imao o kršćanskom braku, Nietzschea je i sama pomisao na brak odbijala. Ljubav koju je Nietzsche osjećao prema njoj nekakva je kombinacija *erosa* i *filije*.

Ono što je Nietzschea privlačilo k njoj bila je njezina želja za samostalnošću, neovisnošću, a najviše od svega, želja za slobodnim duhom. Ona je bila njegov dokaz da žene također mogu ići putem ostvarivanja nadčovjeka u sebi. »Nietzsche, koji je tvrdio da ženu shvaća kao *najopasniju igračku za muškarca*, je doista naletio na pravu *bombu*. Serijalna muza, fatalna djeвица, amoralna mistična žena.«⁸⁶ Mnogi Nietzscheovi interpretatori misle kako je Lou Salome bila glavna i jedina inspiracija za sve misli koje je napisao o ženama u vremenu između *Radosne znanosti* i *Zaratustre*. Moglo bi se reći da Nietzscheove pozitivne i negativne misli o

⁸⁴ Isto, str. 52.

⁸⁵ Usp. o tome više A. Lancelin i M. Lemonnier, *Filozofi i ljubav*: »U Genovi je kada mu piše prijatelj Paul Ree, kritički moralist, kao i stara prijateljica Malwida von Meysenbug, pozivajući ga da dođe u Rim i ondje otkrije rijedak biser porijeklom iz Rusije, pod imenom Lou. „Iznimno biće“, obećavaju mu, koje je možda stiglo do filozofskih zaključaka sličnih njegovim. Nietzschea to zabavlja, ali primjećuje: „Pozdravite Ruskinju u moje ime. Hlepim za takvim dušama. Čak ću se i sam dati na traganje za takvim plijenom. To mi je potrebno uzevši u obzir sve što kanim učiniti u narednih deset godina. U najboljem slučaju mogao bih razmotriti brak u trajanju od dvije godine.“ (Pismo Paulu Reeu, 21. ožujka 1882.) str. 180.«

⁸⁶ Isto, str. 181-182.

ženama paralelno prate promjenjiv odnos između Nietzschea i Lou Salome. »Izvan tog okvira, okvira Nietzscheova istinskog života, a to je njegova filozofija, sve bi drugo bila zabluda.«⁸⁷ Već smo rekli da je vrlo teško odvojiti Nietzscheov privatni život od njegove filozofije, kad je njegova filozofija njegov život, život koji imitira filozofiju. »Koliko je Nietzscheova strast za Lou pridonijela stvaranju Zaratustre nedvojbeno je pitanje koje mora biti vrednovano ne samo literarno, nego i psihoanalitički.«⁸⁸

⁸⁷ Dubravka Kozina, »Nietzsche i Lou Salome«, u: Damir Barbarić (ur.), *Nietzscheovo nasljeđe*, Matica hrvatska, Zagreb 2002.

⁸⁸ Isto, str. 108-109.

5. Religija ljubavi

Bez obzira na Nietzscheov stav prema kršćanskoj religiji, može se reći da je Nietzsche bio religiozan čovjek; vjerovao je u religiju ljubavi koja ne poznaje nijednog boga, koja ne poznaje pojmove poput grijeha, krivnje, patnje, strahopoštovanja prema Bogu, i svega onoga što je kršćanskoj religiji blisko. Religija ne bi smjela ni u kojem smislu poniziti čovjeka niti ga podvrgavati ničijim vlastima. Kršćanstvo je, prema Nietzscheu, mesožderna ucjenjivačka religija koja kaže: »Ako ne voliš Boga, završit ćeš u paklu.« Kršćanstvo je religija koja cijeni moć, a »ljubav ne cijeni nijednu moć.«⁸⁹

Zato je ona prema Nietzscheu, od početka krenula krivim putem, kada je osmislila stare ploče dobara, koje su se temeljile na božanskoj ljubavi, koja želi vladati i ropskoj ljubavi koja se želi pokoravati. Temelje svojoj religiji ljubavi Nietzsche je pronalazio u budizmu, koji na čovjeku slama sve okove kako bi postao slobodan i neovisan od prijanjanja. U Nietzscheu je nešto neutaživo što se hoće oglasiti. »U meni je žudnja za ljubavlju koja sama govori jezikom ljubavi.«⁹⁰, piše u *Ecce homo*.

Religija ljubavi aksiološka je religija koja pomiče više vrijednosti⁹¹, religija koja za rituale ima širenje i dijeljenje ljubavi prema svakome i svemu što nas okružuje. »Najbolje da se dobro započne svaki dan jest: probudivši se, razmisliti ne bili se toga dana barem *jednom* čovjeku moglo pričinuti zadovoljstvo. Ako bi se to uzelo kao zamjena za religiozno obavljanje molitve, naši bi bližnji imali korist od te promjene.«⁹² "Sljedbenici" takve religije trebali bi biti slobodnog duha i prepunog srca. Religiji ljubavi »nije dopušteno dijeliti dušu od tijela, a još manje dijeliti dušu od duha.«⁹³ Trebamo ljubiti prijatelja, oca, majku, ljubljenoga, slobodu, umjetnost, svoju sudbinu i naposljetku sam život. »Osjećaj ljubavi sam za sebe samo je poticaj koji nas uvjerava da možemo i moramo izgraditi cjelovitost ljudskog bića.«⁹⁴

Što Zaratustra odgovara nakon što prvi put dođe među ljude? »Ljubim ljude.«⁹⁵, odgovori Zaratustra, koji je poput samog utjelovljenja ljubavi, sišao među ljude s gorljivom željom da ih dariva. Nakon što se razočarao u ljude i njihovo nerazumijevanje za njegove riječi, počeo se

⁸⁹ F. Nietzsche, *Ljudsko, odviše ljudsko*, sv. 1., Demetra, Zagreb, str. 271.

⁹⁰ F. Nietzsche, *Ecce homo*, str. 157.

⁹¹ »Samo više vrijednosti su vječne, i stoga zaista zbiljske: unutarnji čovjek, vjera i ljubav koja ne traži i koja ne želi.« H. Marcuse, *Eros i civilizacija*, str. 111.

⁹² F. Nietzsche, *Bespoštedne misli*, str. 78.

⁹³ Damir Barbarić, »Friedrich Nietzsche«, u: Ozren Žunec (ur.), *Suvremena filozofija I*, Školska knjiga, Zagreb 1996., str. 348.

⁹⁴ V. Solovjev, *Smisao ljubavi*, str. 47.

⁹⁵ F. Nietzsche, *Tako je govorio Zaratustra*, str. 8.

pitati: »Zašto sam uopće govorio o ljubavi!« Nietzsche je pomalo počeo uviđati gdje ta ljubav među ljudima u konačnici vodi; među spolovima se počinje javljati mržnja, a u ljudima počinje rasti žudnja za posjedovanjem drugog ljudskog bića. Vrijednosti su se poremetile i to je jedan od glavnih temelja pojavljivanja Nietzscheova nihilizma.

5.1. Žudnja za posjedovanjem

»Svaka je ljubav manifestacija sposobnosti da živimo ne samo u sebi nego i u drugome (...)«⁹⁶, ali je pitanje u kojoj mjeri doživljavamo onog drugog u ljubavi. Nietzsche je bio uvjerenja da postoji i ona ljubav koja se ostvaruje na temelju želje za posjedovanjem. Posjed se može odnositi ili na osobu, životinju, nekakav predmet ili neku određenu vrlinu ili sposobnost koju želimo prisvojiti sebi.

U konačnici to je sebična i egoistična ljubav prema nama samima posredstvom druge osobe. Nietzsche takvu vrstu pohlepe⁹⁷ u čovjeku povezuje s ljubavlju u *Radosnoj znanosti*. »Naše uživanje u sebi samima nastoji se održati tako da uvijek iznova nešto novo preinačuje u nama samima – upravo to znači posjedovati.«⁹⁸ Osvajanje nekakvog posjeda može biti zanimljivo kao što je djetetu zanimljiva nova igračka nakon što ju zaposjedne. Kada mu ta igračka dosadi, u njemu se budi žudnja za posjedovanjem novih igračaka koje je vidio u trgovini.

Tako se i u čovjeku javlja žudnja za posjedovanjem drugih osoba koja u cilju ima prigrabiti njihovu ljubav i njihovu energiju. Ljubav koja se događa između muškarca i žene vrlo lako može biti prikrivena želja za posjedovanjem tijela i duše voljene osobe. Čista ljubav trebala bi biti najснаžnije oružje protiv sirovog egoizma, ali spomenuti tip ljubavi znak je »najprostodušnijeg izraza egoizma.«⁹⁹ Kada Nietzsche piše da »žena želi biti uzeta, preuzeta kao posjed, želi urasti u pojam „posjed“«¹⁰⁰, pritom misli da je to ženin način predaje u ljubavi. Već je bilo riječi o tome da žena ne voli kao muškarac i da ne treba voljeti kao on. »Muškarci u određenim trenucima svojega života mogu biti strastveni ljubavnici, ali nema nijednog koji

⁹⁶ Vladimir Solovjev, *Smisao ljubavi*, str. 28.

⁹⁷ F. Nietzsche, *Radosna znanost*, str. 37.: »Pohlepa i ljubav: kako različito osjećamo pri svakoj od tih riječi! Pa ipak bi to mogao biti isti nagon, dvaput imenovan – jednom grđen s pogledištima onih koji već imaju, u kojima se nagon smirio i koji se sad pribojavaju za svoj „imutak“; drugi put sagledan s pogledišta nezadovoljenih, žednih, te stoga veličan kao „dobar“.«

⁹⁸ I dalje: »Postati prezasićen nekoga posjeda znači postati prezasićen sebe samoga.« Isto, str. 37-38.

⁹⁹ Isto.

¹⁰⁰ Isto, str. 207.

bi se mogao definirati kao „jako zaljubljen“.«¹⁰¹ Žena sebe bezuvjetno predaje muškarcu, a on nju uzima k sebi i time postaje »upravo bogatiji – kroz prirast snage, sreće, samopouzdanja; kao takvome mu žena sebe daje.«¹⁰² Žene kao majke također imaju želju za posjedovanjem života njihovog djeteta.¹⁰³ Erich Fromm također navodi »majčinsku želju za vlašću ili posjedovanjem«¹⁰⁴ kao jednu od bitnih motivacija u ljubavi.

Kada netko o nama ovisi, imamo moć nad njim i to nas u nekoj određenoj mjeri zadovoljava. Dok je god dijete bespomoćno, majka ima kontrolu nad njim, odnosno moć kojom upravlja njegovim životom. Ljubav kao žudnja za posjedovanjem prisutna je i u kršćanskoj religiji u kojoj i Bog »traži od čovjeka da mu uzvraća ljubav.«¹⁰⁵ Upravo je kršćanska *ljubav prema bližnjemu* Nietzscheu bila inspiracija za ovakvo poimanje „ljubavi“ jer, ipak se naposljetku pita: »Naša ljubav prema bližnjemu – nije li ona težnja za novim vlasništvom?«¹⁰⁶

5.2. Ljubav prema bližnjemu

Ljubav prema bližnjemu, koju propagira kršćanstvo, na Nietzschea je ostavila vrlo uznemirujući dojam. Ljubav bi svakako trebala biti središnje žarište kršćanske religije, ali ono je sve samo ne to. Nietzsche u svom *Zaratuštri* jasno kaže: »Ljubav prema bližnjem je vaša zla ljubav prema vama samima.«¹⁰⁷ Naglašava „zla“ jer postoji i neegoistična i nesebična ljubav prema samom sebi¹⁰⁸, ali o tome više u sljedećem poglavlju. »Previše je čarolije i šećera u onim osjećajima „za druge“, „ne za mene“, a da ne bi bilo nužno ovdje biti dvostruko nepovjerljiv te pitati: „nisu li to možda – zavodjenja?“«¹⁰⁹ U forsiranju takve ljubavi ne zavodimo samo druge, nego i nas same. Pokušavamo se uvjeriti da to što radimo, radimo iz ljubavi prema drugima,

¹⁰¹ I dalje: »Ni u svojim najžešćim zanosima, nikada se potpuno ne predaju. Čak i kad padaju ničice pred svoju ljubavnicu, opet je žele posjedovati, pripojiti sebi. U srži svojega života ostaju suvereni subjekti. Voljena žena je tek jedna vrijednost među ostalima. Žele je integrirati u svoju egzistenciju, a ne da ona proguta čitavu njihovu egzistenciju. Za ženu je, naprotiv, ljubav potpuno odricanje u korist gospodara. Kad žena voli, mora zaboraviti vlastitu osobnost, piše Cecile Sauvage. To je zakon prirode. Žena ne postoji bez gospodara. Bez gospodara, ona je rasuta kita cvijeća. « Simone. Beauvoir, *Drugi spol*, str. 457.

¹⁰² F. Nietzsche, *Radosna znanost*, str. 207.

¹⁰³ U jednom od pisama upućenom Malwidi von Meysenbuurg Nietzsche se divi ljepoti majčinske ljubavi smatrajući da je veza djeteta s majkom jedna od najdivnijih očitovanja caritasa. Međutim, ovdje je riječ o Nietzscheovu privatnom životu i njegovoj žudnji za pravom majkom koju nije imao. Iz razloga što ga obitelj nije razumijevala i što je prerano izgubio oca, u svakom je snažnom ženskom karakteru vidio potencijalnu majku.

¹⁰⁴ E. Fromm, *Umijeće ljubavi*, str. 49.: »Dijete- budući da je bespomoćno i potpuno podvrgnuto njezinoj volji – prirodni je objekt zadovoljenja za majku koja je sklona dominaciji i posjedovanju.«

¹⁰⁵ V. Jelkić, *Nietzsche, povratak vlastitosti*, str. 88.

¹⁰⁶ F. Nietzsche, *Radosna znanost*, str. 38.

¹⁰⁷ F. Nietzsche, *Tako je govorio Zaratuštra*, str. 54.

¹⁰⁸ Usp. o tome E. Fromm, *Umijeće ljubavi*, str. 57.: »Sebičnost i ljubav prema sebi nisu nipošto identične, one su zapravo suprotnost.«

¹⁰⁹ F. Nietzsche, *S onu stranu dobra i zla*, str. 51.

strahujući priznati sami sebi da unutar nas osjećamo neku vrstu koristi za sebe. Volimo bližnjega svoga u nadi da će on voljeti ponovno nas, zato jer mi ne volimo sami sebe.¹¹⁰ Ljubimo druge zbog nas samih, a ne zbog drugih.

Kad čovjek voli samog sebe, osjeća se potpuno, sretno i, duša mu je bogatija i samopouzdanija, spremna voljeti drugu dušu. Nietzsche smatra da netko prelazi bližnjemu kako bi pronašao sebe, dok drugi žele pobjeći od sebe samog.¹¹¹ U svakom slučaju, bližnji predstavlja samo sredstvo pomoću kojeg ćemo se mi osjećati bolje. Ljubav prema bližnjemu trebala bi biti čista, bezuvjetna i čovjekoljubiva želja isključivo radi njega samog, a ne da mu se čini dobro kako bi se mi bolje i ispunjenije osjećali. Zato Nietzsche i kaže: »Što se čini iz ljubavi, događa se uvijek s one strane dobra i zla.«¹¹² Nietzsche također u *Sumraku idola* iznosi i svoje načelo ljubavi prema bližnjemu, a ono glasi: »Pomogni sam sebi: tad će ti i svatko drugi pomoći.«¹¹³

Drugim riječima, voli samog sebe pa će te i drugi voljeti. U drugim religijama, poput budizma, hinduizma ili kineske tradicionalne religije, nisu toliko naglašeni pojmovi poput grijeha, straha od patnje i pakla, kazni niti osjećaja krivnje, a opet tako ne prezentiraju pojam ljubavi kao što ga prezentira kršćanstvo. »Ništa budistu nije više tuđe no židovski fanatizam jednog Pavla; ništa se njegovu instinktu ne bi protivilo više no taj napon, plam, nemir religioznog čovjeka, prije svega onaj oblik osjetilnosti što ga je kršćanstvo posvetilo pod imenom „ljubav“.«¹¹⁴ Da ne bude zabune, Nietzsche je cijenio život Isusa Krista i njegovu znanost o ljubavi, samo je uvjerenja da ga drugi nisu dobro shvaćali niti su ga slijedili u pravcu kojim je on išao.¹¹⁵ Crkva je i dan danas pod krinkom ljubavi prema bližnjemu, a u srži ni najmanje ne pokazuje znakove skromnosti i čovjekoljublja. Što se tiče kršćanskog poimanja ljubavi, tj. ljubavi prema

¹¹⁰ I dalje:» Zato jer ne hraniš samog sebe, reci svom bližnjemu da ga voliš, s tajnom nadom da će on tebe nahraniti.« Carl Gustav Jung, *Nietzsche's Zarathustra*, University Press, Princeton 1997., str. 182.

¹¹¹ F. Nietzsche, *Tako je govorio Zaratustra*, str. 55.: »Vi ne možete izdržati sami sa sobom i ne ljubite sebe dovoljno: stoga želite zavesti bližnjega na ljubav i sebe pozlatiti njegovom pogreškom.«

¹¹² F. Nietzsche, *S onu stranu dobra i zla*, str. 104.

¹¹³ F. Nietzsche, *Svitanje*, str. 6.

¹¹⁴ F. Nietzsche, *Volja za moć*, str. 90. Usp. o tome više V. Jelkić, *Nietzsche, povratak vlastitosti*, str. 88.: »Nietzsche smatra da je kršćanstvo steklo prednost nad ostalim religijama kad je lukavo upotrijebilo riječ *Ljubav*.«

¹¹⁵ Usp. o tome više V. Jelkić, *Nietzsche, povratak vlastitosti*, str. 98.: »Nietzsche tvrdi da je već riječ kršćanstvo nesporazum jer da je u osnovi postojao jedan jedini kršćanin – Isus Krist. Radosna je vijest umrla na križu, a ono što se naknadno nazvalo „evanđeljem“ u suprotnosti je s Kristovim životom. Njegov život kao i njegova smrt ne upućuju na pojmove krivice, kazne ili nagrade: (...) grijeh; koji god distancirani odnos između Boga i čovjeka, je ukinut – upravo to je radosna vijest. Krist je, prema Nietzscheu, učitelj novog života, a ne nove vjere. Bit je Kristova učenja u afirmaciji. Možemo li na osnovi toga smatrati da Kristova „ljubav“ nije puno različita od Nietzscheova „amor fati“? Ljubav ne pravi nikakvu razliku, niti koga diskriminira; ona briše sve razlike. Stoga potpuna afirmacija i eliminira pojmove grijeha i kazne, a smrt čini nečim nezbiljskim, jer ona pripada prividnom svijetu – ona je izvor blaženstva.«

bližnjemu, Nietzsche je jasno rekao: »Savjetujem li vam ljubav prema bližnjem? Radije vam savjetujem bijeg od bližnjega i ljubav prema najdaljem!«¹¹⁶

5.3. Ljubav prema najdaljem

Nietzscheova filozofija savjetuje nas da ljubimo sami sebe, ali ne na sebičan i egoističan način, nego da poštujemo sebe kao osviješteno ljudsko biće. »Ljubiti sam sebe nešto je drugo no slijep nagon (ljubavi prema sebi).«¹¹⁷ Trebamo prevladati u nama narcisoidnog čovjeka i ustrajati dosegnuti ono veće od nas samih. Trebamo se truditi postati bolja verzija sebe jer to uvijek možemo. »Iznad sebe vidim nešto više i ljudskije nego što sam sam, pomozite mi svi da to dosegнем (...)«¹¹⁸, rekao je Nietzsche u *Schopenhaueru kao odgajatelju*. Ljubav stvara promjene u čovjeku jer ga dovodi do višeg stupnja čovječnosti. »Teško je nekoga premjestiti u to stanje neustrašive samospoznaje jer je nemoguće poučavati ljubavi: jer jedino u ljubavi stječe duša ne samo jasan, razložan i preziran pogled za sebe samu, nego i onu žudnju za tim da gleda nad sebe i da svim snagama traga za nekim negdje još skrivenim višim sebstvom.«¹¹⁹

Ljubav prema samom sebi refleksija je naše ljubavi prema svemu i svakomu. Ukoliko volimo sami sebe, voljet ćemo i život i sve oko nas, a ukoliko mrzimo sami sebe, mrzit ćemo i cijeli svijet koji nas okružuje. »Tko sam sebe mrzi, toga se treba bojati, jer ćemo postati žrtve njegove pritajene mržnje i njegove osvete. Razmotrimo, dakle, kako ga zavesti na ljubav prema sebi samome!«¹²⁰ Najdalji o kome govori Zaratustra je nadčovjek, ali u djelu *Uz genealogiju morala* također piše: »Svatko je sebi samomu najudaljeniji.«¹²¹ Kada čovjek ima samopoštovanje, kada je ispunjen, osviješten, slobodan od svih ograničenja, pun samopouzdanja i kada zna svoj put, on je samom sebi nadčovjek jer postiže najvišu vrijednost svoje osobnosti i kao takav se treba pronaći i voljeti.¹²² »U ljubavi prema bližnjemu čovjekovo se Ja gubi.«¹²³, a bit je da ga pronađemo u sebi. Ako gledamo najviše, vidimo najdalje. »Nove ploče su ploče ljubavi spram najudaljenijeg, ploče stvaralačke čežnje k nadčovjeku, vrijednosne ploče koje proizvodi

¹¹⁶ F. Nietzsche, *Tako je govorio Zaratustra*, str. 54.

¹¹⁷ F. Nietzsche, *Volja za moć*, str. 416.

¹¹⁸ Friedrich Nietzsche, *Schopenhauer kao odgajatelj*, Matica hrvatska, Zagreb 2003., str. 53.

¹¹⁹ I dalje: »Dakle, samo onaj tko je svoje srce okačio o nekog velikog čovjeka primit će time prvo posvećenje kulture. Znak je toga posvećenja postidjenost sobom bez mrzovolje.« Isto.

¹²⁰ F. Nietzsche, *Svitanje*, str. 219.

¹²¹ Friedrich Nietzsche, *Uz genealogija morala*, AGM, Zagreb 2004., str. 8.

¹²² Usp. o tome više Friedrich Nietzsche, *Antikrist*, Izvori, Zagreb 1999., str. 3.: »Poštovanje prema sebi; ljubav prema sebi; bezuvjetnu slobodu sebi...«

¹²³ V. Jelkić, *Nietzsche, povratak vlastitosti*, str. 94. Usp. o tome više F. Niče, *Pisma majci*, str. 30.: »(...) škrti smo prema sebi i puni ljubavi prema drugima, upravo zato jer smo suosjećajni prema patnji suputnika, ukratko živimo prema strogim zahtjevima izvornog kršćanstva, a ne prema sadašnjim, slatkim i rasplinutim.«

preobilje, čežnja, ljubav spram svijeta (...)¹²⁴ Kako bi prevladali čovjeka u sebi, moramo se posvetiti našem životu, istraživati sami sebe i »izdržati kod sebe samog«¹²⁵, umjesto da lutamo uokolo tražeći druge. »Tako je lutanje uokolo nadjenulo samo sebi ime „ljubav prema bližnjem“.«¹²⁶ Stoga Zaratustra ne uči bližnjemu, nego prijatelju.

¹²⁴ E. Fink, *Nietzscheova filozofija*, str. 11.

¹²⁵ F. Nietzsche, *Tako je govorio Zaratustra*, str. 177.

¹²⁶ Isto.

6. Prijateljstvo – najviša ljudska ljubav

Ljubav se ne događa samo između muškarca i žene; ona se može dogoditi između majke i sina, između dviju sestara, ljubav možemo osjećati prema umjetnosti i znanosti, ali također ju možemo osjećati i prema prijatelju, samo što ju često zanemarujemo i uzimamo zdravo za gotovo. Takva vrsta ljubavi ne naziva se ni *eros* ni *agape*, takva vrsta ljubavi naziva se *filija*, na kojoj počiva i sama *filozofija*. To je prijateljska ljubav, uzvišena altruistička ljubav koja drugome želi dobro, ljubav kojom drugome želimo pomoći, što je temelj svakog zajedništva. Takva vrsta ljubavi ne robuje čežnjom za onim što se ljubi niti strašću za nečijim tijelom.

Filija je slobodna ljubav koja se uzdiže iznad svih drugih vrsta ljubavi i daje im temelj da svijet postane bolje mjesto za život. »Prijateljstvo je stvar oslobođenih ili ogoljenih umova.«¹²⁷ Prijateljska ljubav je poput duhovne ljubavi¹²⁸ koja se ne manifestira tjelesno poput erosa, jer je to ljubav između dva duha, a ne između dva tijela. Zamislite djevojku koja nikada nije ugledala lice svoga spasitelja zbog maske koju je nosio, zadobivši opekline po čitavom licu i tijelu. Ljubav između njih bila je toliko snažna da je potrajala čitav život, a nikada se nisu vidjeli, a kamoli dodirnuli.

Duhovna ljubav, kakva je prijateljstvo izdržljivija je od bilo koje druge vrste ljubavi. »Istinska duhovna ljubav«¹²⁹, odnosno prijateljstvo, »pobjeda je nad smrću, ona pretvara smrtno u besmrtno, prihvaća prolazno kao vječno.«¹³⁰ Nietzsche u *Schopenhaueru kao odgajatelju* piše da su osamljenicima »potrebni drugovi pred kojima kao pred samim sobom smiju biti otvoreni i jednostavni, u prisutnosti kojih prestaje grč prešućivanja i pretvaranja.«¹³¹ U modernom svijetu ljubav i prijateljstvo se razdvajaju, umjesto da se međusobno prožimaju, jer to je ista preobražavajuća sila, samo druge prirode. Ljubav bez prijateljstva propada i postaje opsesija kratkog vijeka, a prijateljstvo bez ljubavi nije dovoljno snažno da opstane. Zato je Nietzsche pokušao ukazati na važnost prijateljstva koja nam izmiče u filozofiranju. »Antičkim se piscima prijateljstvo doimalo kao najsretnija i najviša ljudska od svih ljubavi, kao kruna života i škola

¹²⁷ I dalje: »Eros će imati gola tijela – prijateljstvo gole osobe.« C. S. Lewis, *Četiri ljubavi*, str. 89.

¹²⁸ »Ta ljubav – slobodna od nagona, slobodna od svih dužnosti osim onih koje je ljubav slobodno preuzela, koja je gotovo potpuno slobodna od ljubomore i koja je posve slobodna od potrebe da je se treba – izrazito je duhovna. To je vrsta ljubavi kakva bi se mogla zamisliti između dva anđela. Jesmo li ovdje pronašli naravnu ljubav koja je ljubav sama?« C. S. Lewis, *Četiri ljubavi*, str. 97.

¹²⁹ V. Solovjev, *Smisao ljubavi*, str. 62.

¹³⁰ Isto.

¹³¹ I dalje: »Sklonite te drugove i stvorit ćete rastuću opasnost.« F. Nietzsche, *Schopenhauer kao odgajatelj*, str. 23.

vrline.«¹³² Zaratustra nas uči »stvaralačkom prijatelju, koji uvijek može pokloniti neki drugi svijet.«¹³³

6.1. Prijateljstvo kao produžetak ljubavi

Nietzsche je vjerovao da strastvena spolna ljubav nije dovoljna za sreću između spolova, nego je smatrao da tu mora postojati još nešto što će prevladati ljubomoru, pohlepu i međusobnu čežnju koja se javlja između muškarca i žene. Takva istinska, uzvišenija, zajednička i eudaimonistička ljubav zove se prijateljstvo.¹³⁴ Zaratustra je bio jasan kad je rekao: »Neka vam prijatelj bude svečanost zemlje i predosjećaj nadčovjeka.«

Prijateljstvo je neshvatljivo bez ljubavi, jer prijatelj mora davati ljubav, samo što se danas pod pojmom ljubavi smatra odnos između zaljubljenika, dok je ona mnogo više od samog odnosa. Ljubav i prijateljstvo su uzvišene *ljubavi*, bezuvjetne i besmrtnosti svakog nadčovjeka. »Sveti karakter istinskog prijateljstva daje mu prednost pred interesima, odnosima i ideologijama.«¹³⁵ Zato je prijateljstvo najduhovnija od svih ljubavi. »Prijateljstvo koje najviše odgovara Nietzscheu izrazito je neortodoksno za razliku od prethodnih tumačenja prijateljstva koja uključuju ideje poput neograničene nesebičnosti i bezuvjetne podrške.«¹³⁶

Osobina koju Nietzscheov prijatelj treba imati je kritičnost, jer jedino kroz nju prijatelj pomaže drugom prijatelju da nadiđe samog sebe. Na kritičnom mišljenju počiva i sama filozofija i zato je ono veoma važno u prijateljskom odnosu. Kada smo ustanovili važnost koju nosi prijateljstvo, nije teško shvatiti kako je ono produžetak ljubavi. Zato će »najbolji prijatelj vjerojatno dobiti najbolju suprugu, jer dobar brak počiva na talentu za prijateljstvo.«¹³⁷

¹³² Isto str. 73.

¹³³ F. Nietzsche, *Tako je govorio Zaratustra*, str. 55.

¹³⁴ »Da je osjećaj prijateljstva u starome vijeku slovio kao najviši osjećaj, čak viši i od najčuvenijeg ponosa samodovoljnog mudraca, takoreći kao njegovo jedno i još svetije bratimstvo: to vrlo dobro izražava priča o onom makedonskom kralju koji je atenskom filozofu, preziratelju svijeta, poklonio novčanicu od jednog talenta i dobio je od njega natrag. „Kako?“ reče kralj, „zar on nema nijednog prijatelja?“ Time je htio kazati: „Poštujem ponos neovisnog mudraca, ali bih još više poštovao njegovu ljudskost da je prijatelj u njemu odnio pobjedu nad njegovim ponosom. U mojim se očima taj filozof umanjio, jer je pokazao da ne poznaje jedan od dvaju najviših osjećaja – i to onaj viši!“« F. Nietzsche, *Radosna znanost*, str. 66.

¹³⁵ Edgar Morin, *Etika*, Masmedia, Zagreb 2008., str. 109.

¹³⁶ Ryan C. Kinsella, *Nietzsche's Conception of Friendship*, University of Notre Dame, Australia 2007., str. 103.

¹³⁷ F. Nietzsche, *Ljudsko, odviše ljudsko*, sv. 1. str. 205.

6.2. Brak kao dugi razgovor

Nietzsche je bio ogorčen na definiciju braka koju je stvorilo kršćanstvo. Ljubav se ne može ukalupiti ni u jednu instituciju. Kršćanstvo od braka čini čistu formalnost koja zahtijeva strogo odricanje i obećanje na doživotnu ljubav, ali to nije u ljudskoj moći. Koliko god odlučnosti bilo u ljubavi, u njoj su najprije osjećaji, koji su promjenjivi poput osobe koja ih osjeća te se stoga ne mogu obećati. »Institucija braka uporno podržava vjerovanje da je ljubav, iako strast, ipak kao takva sposobna trajati, da je čak moguće kao pravilo postaviti, trajnu, doživotnu ljubav.«¹³⁸

Brak se temelji na kršćanskim obvezama pored kojih je ljubav samo usputna; u braku se stvara žudnja za posjedovanjem, poriv za vladanjem, animalna želja za spolnim nagonom i sve ostale negativnosti koje ugrožavaju čistu ljubav. U brakovima se stvara »društveno dopuštenje koje se daje dvjema osobama za uzajamno spolno zadovoljavanje, uz određene uvjete, kako se po sebi razumije, ali takve kojima je na oku *interes društva*.«¹³⁹ Uz takve ponižavajuće uvjete nikako se ne može razvijati slobodan duh koji je put do krajnjeg cilja Nietzscheove filozofije – put do nadčovjeka. » (...) Brak ubija individualnost i paralizira slobodu«¹⁴⁰, a to ni u kojem smislu nisu pokazatelji ljubavi pod kojom se maskom brak skriva. Kršćanstvo zlorabi riječ ljubav jer je svjesno uvjeta kojih se supružnici u braku trebaju pridržavati.

Nietzsche u *Zaratuštri* jasno prikazuje svoj stav o braku: »Brak: tako zovem volju udvoje da stvore jedno što će biti više od onih koji su ga stvorili. Brak je za mene uzajamno strahopoštovanje, strahopoštovanje onih što hoće takvu volju.«¹⁴¹ Za Nietzschea je brak siromaštvo duše udvoje: »Mnogo kratkih ludosti – to se u vas zove ljubav. A vaš brak je kraj mnogih malih ludosti kao jedna duga glupost.«¹⁴² Upravo zbog takvih definicija braka, Nietzsche u svojim pismima naglašava kako ga zgražava sama pomisao na brak, jer mu je želja do kraja ostati nezavisan i slobodan bez ikakvih okova. »Mislim da uopće ne mogu zamisliti „životnu suputnicu“, a da pritom ne iskočim iz vlastite kože.«¹⁴³

¹³⁸ I dalje: »Putem te ustrajnosti jednog plemenitog vjerovanja, usprkos tomu što je ono vrlo često i gotovo u pravilu opovrgavano, pa stoga i nije drugo do pia fraus (pobožna laž), brak je ljubav svrstao među visoko plemstvo.« F. Nietzsche, *Svitanje*, str. 22.

¹³⁹ F. Nietzsche, *Volja za moć*, 776, str. 366.

¹⁴⁰ Friedrich Nietzsche, *Selected Letters of Friedrich Nietzsche*, University of Chicago Press, Chicago 1969., str. 332.

¹⁴¹ F. Nietzsche, *Tako je govorio Zaratuštra*, str. 63.

¹⁴² Isto.

¹⁴³ F. Niče, *Pisma majci*, str. 76.

Međutim, Nietzsche stvara sam sebi novu koncepciju braka koja se zasniva na jednoj višoj ljubavi koja ne tolerira sve navedeno, a to je naravno, prijateljstvo. Nietzsche je smatrao da je nedostatak prijateljstva, a ne nedostatak ljubavi, glavni razlog nesretnim brakovima.

U braku koji je ispunjen ljubavlju i prijateljstvom »ostaju riječi koje se razmjenjuju, razgovori koji obogaćuju. Tako da će jedino pravo pitanje koje sebi valja postaviti prije braka konačno glasiti: „Vjeruješ li da ćeš s tom ženom dobro razgovarati sve do u starost? Sve drugo u braku je prolazno, a većina vremena unutar odnosa pripada upravo razgovoru.«¹⁴⁴ Svaki se odnos temelji na razgovoru, a na kvalitetu razgovora često zaboravljamo. Svaka emocija, svako rješavanje problema, svako mišljenje izražava se upravo kroz razgovor. Razgovor je najbitnija stavka braka jer je ljubav gotovo nezamisliva između dvoje ljudi koji nemaju o čemu razgovarati. Na ovakav je način Nietzsche kršćanstvu dao prave temelje za podizanje ljudskog odnosa na viši stupanj kao što je brak.

¹⁴⁴ F. Nietzsche, *Ljudsko, odviše ljudsko*, sv. 1. str. 210.

7. Umjetničko-stvarateljska snaga ljubavi

Život imitira umjetnost i umjetnost imitira život, a s obzirom na to da Nietzsche živi svoju filozofiju i osjeća veliku ljubav prema životu, umjetnost je za njega pronašla značajno mjesto u njegovoj filozofiji, štoviše ona je postala stimulans životu. »Najistinitije u ovome svijetu su: ljubav, religija i umjetnost«¹⁴⁵, rekao je Nietzsche u *Knjizi o filozofu*.

Umjetnost je za Nietzschea prije svega sloboda stvaranja, pokretač nečeg novog, potvrđivanje spektra osjetila i strasti i u konačnici besmrtni život. Umjetnost je poput duhovnog rađanja jer iza sebe ostavljamo nešto više od nas samih. Nietzscheova umjetnost svoje izvorište ima upravo u jednom dubljem fenomenu: u ljubavi.¹⁴⁶ Nietzsche znanosti upravo i zamjera na tome što je hladna i što nema ljubavi poput umjetnosti. Ljubav prema umjetnosti imala je veliku ulogu prema cjelokupnoj Nietzscheovoj filozofiji kojoj je cilj prevladati posljednjeg čovjeka u sebi i dosegnuti ono najviše u nama, one prave uzvišene vrijednosti kao što su ljubav, duhovnost, darežljivost, prijateljstvo, duhovnost, sloboda i umjetnost.

Umjetnost je za Nietzschea ovjekovječenje iz ljubavi. Tom su filozofu umjetnici dragi jer vole svoja osjetila. »Osjetilima ćemo dapače biti zahvalni za njihovu tanahnost, puninu i snagu, te im uzvratiti ponudom svega najboljega što imamo od duha.«¹⁴⁷ Ono što je zajedničko erotici i umjetnosti je to što su osjetila sklona snažnim podražajima; »jedna je to te ista snaga, što se razdaje u umjetničkom i spolnom činu.«¹⁴⁸ Ljubav iz muškarca i žene izvlači ono najbolje iz njih kao što i sama umjetnost iz umjetnika izvlači ono najbolje iz njega. Na taj se način idealizira onaj koga čovjek voli ili ono što umjetnik stvara. »Težnja za umjetnošću i ljepotom neizravna je težnja za ushićenjem spolnog nagona«¹⁴⁹, time, svijet u kojem živimo, postaje *savršen* putem ljubavi. Nietzsche definira savršenstvo u *Volji za moć* kao »izvanredno širenje čuvstva njegove moći, bogatstvo, nužno prelaženje pjene preko svih rubova...«¹⁵⁰

Druga zajednička osobina umjetnika i erotske ljubavi je ta što ni umjetnici ni zaljubljenici nisu *realisti* koje Nietzsche grdi na početku druge knjige u *Radosnoj znanosti*.¹⁵¹ Realnost ne postoji, svako čudo na ovom svijetu filozofu ne smije biti čudno, nego dapače, predmet istraživanja, svrha postojanja, jer filozofi imaju čula za takve pojavnosti. U realnom čovjeku nema čarolije,

¹⁴⁵ Friedrich Nietzsche, *Knjiga o filozofu*, Grafos, Beograd 1984., str. 92.

¹⁴⁶ V. Jelkić, *Nietzsche, povratak vlastitosti*, str. 87.

¹⁴⁷ F. Nietzsche, *Volja za moć*, § 820., str. 391-392.

¹⁴⁸ Isto, 815 str. 390.

¹⁴⁹ Isto, § 805., str. 383.

¹⁵⁰ Isto, § 801., str. 381.

¹⁵¹ Friedrich Nietzsche, *Radosna znanost*, str. 63.

nema opijenosti, a svijet koji vidi Nietzsche prepun je opijata koje umjetnici i zaljubljenici primjećuju. Ovaj svijet u kojem živimo prepun je dekadencije, tiranije i prisile te je stoga izrazito tužan, a Nietzsche jedinu sreću pronalazi u umu, »a najviši um vidi u djelu umjetnika.«¹⁵² Nietzsche pritom upozorava da zbog izrazite snage strasti u ljubavi i umjetnosti, ne smijemo biti zarobljeni unutar tih okvira, nego ih trebamo znati prerasti, jer »ako ostaneš pod utjecajem njihovih draži, nećeš ih razumjeti.«¹⁵³ Organizacija je života takva da konstantno treba stvarati novo, ne zadržavajući se previše na stvorenom.

Nietzsche se nije bojavao strasti poput drugih filozofa jer je znao upravljati njima. Smatrao je da je zaljubljenik vrijedniji, bogatiji i jači od onoga koji ne ljubi. Zaljubljenik biva rasipnikom svojih strasti i čuvstava jer je dovoljno bogat za to. Umjetnost i ljubav čovjeku daju priliku da se izrazi, daju mu mogućnost hodanja po sigurnim visinama koje prelaze granice koje je nametnula tradicija i zbog toga su ljubav i umjetnost ključne u Nietzscheovoj filozofiji. Čovjek se tada konačno »odvažuje, biva pustolov, biva magarac velikodušja i nevinosti; opet vjeruje u Boga, vjeruje u vrlinu, jer vjeruje u ljubav; s druge pak strane tom idiotu sreće rastu krila i nove sposobnosti, pa mu se otvaraju čak i vrata k umjetnosti.«¹⁵⁴

Nietzsche u ljubavi vidi majstoriju, odnosno vještinu upoznavanja i stvaranja nečeg novog, jer se pomoću ljubavi dolazi do srca i duše neke stvari kojom se bavimo. Sve što radimo iz ljubavi mora rezultirati uspjehom, ali taj uspjeh ne smijemo tražiti izvana kao nečiju potvrdu, već u nama samima. Uvijek trebamo nastojati biti sebi najbolji; sebe zagrliti i sebe pohvaliti nakon stvaranja, samog sebe žrtvovati svojoj ljubavi, jer smo mi sami sebi najbolji suci. U konačnici cijeli se svemir svodi na »mišljenje puno ljubavi spram svega i svakoga.«¹⁵⁵

7.1. Jedinstvo uma i ljubavi

Većina filozofa poput Platona odvajali su umnu spoznaju od osjetilne, smatrajući da osjetila nisu dovoljno pouzdana. Upravo u tom nedostatku koji imaju osjetila, Nietzsche je pronašao ono dostojno jednog filozofa. Osjetila imaju moć stvaranja iluzije i privida¹⁵⁶, odnosno imaju moć stvaranja jednog novog inteligibilnog svijeta, a um je tu da taj svijet učini razumljivim.

¹⁵² F. Nietzsche, *Bespoštedne misli*, str. 135.

¹⁵³ Isto, str. 134.

¹⁵⁴ Isto, str. § 808., 384-385.

¹⁵⁵ Petar Šegedin, »Politika i ljubav: Uz pojam moći u filozofiranju Friedricha Nietzschea«, u: Luka Boršić; Tvrtko Jolić; Petar Šegedin (ur.), *Filozofija politike: Nasljeđe i perspektive*, Institut za filozofiju, Zagreb 2016., str. 170.

¹⁵⁶ Privid je za Nietzschea shvaćen kao jedina zbiljska realnost.

Zato Nietzsche nije apstrahirao um od ljubavi, nego ih je pokušao svojom filozofijom ujediniti, kako bi se došlo do kompleksnih spoznaja. Ljubav kod Nietzschea nije shvaćena kao subjektivan osjećaj između muškarca i žene; ljubav je mnogo više od toga. Ona je preobražavajuća moć, sloboda djelovanja, stvarateljska energija u čovjeku pomoću koje čovjek aktivno djeluje i pomoću koje čovjek biva boljim. »Upravo time ljubav je ime za čistoću i nevinost predavanja, za ukidanje jaza između unutrašnjeg i vanjskog (...)«¹⁵⁷ Um ima na sebi velik teret da sve propituje i istražuje oko sebe, a ljubav je tu da ponekad da kočnicu jer čovjek suviše propada ako previše traži razloge.

Umjetnost za Nietzschea prihvaća privid kao takav te je upravo zbog toga ona istinita, istinitija od apsolutnih nametnutih idealiziranih istina u koje se mora vjerovati. Nije lako biti sposoban uvidjeti ljepotu i čaroliju u prividu koji pruža umjetnost. »Veličina i neophodnost umjetnosti upravo i jest u tomu što izaziva privid jednoga jednostavnijeg svijeta, jednoga kraćeg rješenja zagonetke života.«¹⁵⁸ Jedina je sreća u umu koji spoznaje mogućnost stvaranja tog jednostavnog svijeta; umjetnički um je kreator stvaranja svijeta. Trebalo je biti toliko dugo u dubokoj filozofskoj duhovnosti kako bi shvatili da trebamo voljeti one zemaljske stvari, a to su upravo osjetila i ovaj naš život koji upravo živimo. Život je za Nietzschea moguć samo pomoću umjetničkih privida, što pokazuje i njegova dublja i ozbiljnija zainteresiranost za Wagnerovu operu *Tristan i Izolda* ili na primjer Bizetovu *Carmen* čijoj se analizi posebice posvetio.¹⁵⁹

7.2. Prirodna bit ljubavi

Bizetova *Carmen*,¹⁶⁰ koja sadržajno prati Merimeeovu pripovijest, prema Nietzscheovu mišljenju, publici je uspješno prenijela i prikazala prirodnu i tragičnu bit ljubavi.

Ja! Ja sam je ubio,

*Ja, moju obožavanu Carmen!*¹⁶¹

¹⁵⁷ Isto, str. 169.

¹⁵⁸ F. Nietzsche, *Bespoštedne misli*, str. 134.

¹⁵⁹ Više o tome u sljedećem poglavlju.

¹⁶⁰ Riječ je o ljubavnoj priči između ciganke Carmen, prodavačice cigareta, koja je uspjela zavesti mladog vojnika Don Josúa. José se očajnički zaljubi u Carmen te ju spašava iz zatvora, a Carmen ga zbog njegove odanosti izdaje i odlazi s drugim. Opera završava kako José ubija svoju voljenu Carmen koja bi radije do kraja ostala slobodna i mrtva, nego bila njegova.

¹⁶¹ Friedrich Nietzsche, *The Case of Wagner*, str. 21. u: The Project Gutenberg EBook of *The Case Of Wagner, Nietzsche Contra Wagner, and Selected Aphorisms. by Friedrich Nietzsche*. Preuzeto s <http://www.gutenberg.org/files/25012/25012-pdf.pdf> Datum posjeta stranici: 12.12. 2018.

Ovdje je riječ o zanosnoj i prelijepoj Ciganki koja je podlom namjerom zarobila srce jednom vojniku, koji ju je iskreno volio. Ciganka Carmen nije željela biti ničiji rob, čak ni tako milom i nježnom gospodaru kao što je ljubav te je pobjegla od njega. Znala je da će umrijeti, da će ju Don José ubiti, ali je bila spremna na to. »Rođena je slobodna, a slobodna će i umrijeti. Ta ljubav je buntovna ptica, cigansko čedo koje nikada nije poznavalo zakon (...)«¹⁶² Takvu je ljubav Nietzsche stvarao u svojoj misli, slobodnu od svih zakona, toliko hrabru da se ne boji vlastite smrti. »To je napokon ljubav, ljubav vraćena prirodi!«¹⁶³, uzvikuje Nietzsche. Za njega je Ciganka simbol strasti, opijenosti, egzaltacije, slobode, »vesele nemoralnosti, dobrovoljnog prihvaćanja sudbine i junaštva«, hodajuće umjetnosti, odnosno, sve što čini temelje njegove filozofije.

Za Nietzschea je ljubav »fatalna, cinična, nevina, okrutna te zbog toga ujedno i prirodna.«¹⁶⁴ U Nietzscheovoj filozofiji nema uljepšavanja, nego je sve onako kako doista jest pa tako i ljubav. Malo je sretnih, ljubavi, uglavnom su one nesretne, neuzvrćene, pune patnje ili završavaju smrću. Taj nesretan završetak zapravo je viša i snažnija ljubavna strast, nego ispunjenje ljubavi. A strast znači stradanje i upravo je to temeljna činjenica.¹⁶⁵

U ljubavi se često zna dogoditi da volimo samu ideju ili predmet ljubavi, a ne i samu osobu koju ljubimo. Nietzsche je napisao u *Ljudsko, odviše ljudsko* da svaka velika ljubav izaziva užasnu pomisao usmrćenja predmeta ljubavi, kako bi ga se jednom za svagda otelo bezbožnoj igri mijene: jer ljubav je jezovitija promjena nego uništenje.¹⁶⁶ Ovdje se naziru Nietzscheovi temelji u stvaranju misli o posjedovanju u ljubavi. Carmen nije htjela ni u kojem slučaju postati Joséov posjed i kako bi to izbjegla, samovoljno je pristala da ju njezin vojnik usmrti. Nije ni čudo što je takva ljubav, divlja, prirodna i neustrašiva, privukla pozornost ovog dionizijskog¹⁶⁷ filozofa.

7.3. Dioniz – bog opijenosti, ljubavi i smrti

Grčki bog Dioniz najbolja je manifestacija stanja svijesti o kojem Nietzsche govori. Dioniz je ujedno bog života i smrti, opijenosti, egzaltacije, iracionalnosti, strastvenosti i trezvenosti,

¹⁶² A. Lancelin; Marie Lemonnier, *Filozofi i ljubav*, str. 169.

¹⁶³ F. Nietzsche, *The Case of the Wagner*, str. 21. u: *The Case Of Wagner, Nietzsche Contra Wagner, and Selected Aphorisms. by Friedrich Nietzsche*

¹⁶⁴ Isto, str 24-25.

¹⁶⁵ D. Rougemont, *Ljubav i zapad*, str. 14.

¹⁶⁶ F. Nietzsche, *Ljudsko, odviše ljudsko*, sv. 2. str. 108.

¹⁶⁷ Manifestacija svega onog što je prirodno.

ljubavnog zanosa, žarke osjetilnosti, razaračkih poriva i uživanja u životu. Dioniz pored sveg navedenog ipak nije bio toliko razuzdane strasti i neograničene slobode, jer da je, bio bi satir, a ne bog. Dioniz poput same ljubavi ujedinjuje sve suprotnosti; davanje i primanje, osvajanje i predavanje, gubljenje i nalaženje, afirmaciju i negaciju.

Dioniz je simbol uskrsllog božanstva, neprestanog obnavljanja prirode, vječnog vraćanja i zato ga je Nietzsche prigrlio kao svoga boga. U bogu Dionizu usađena je istočna svijest o ljubavi jer on na nju gleda kao na umjetnost. Nema zapadnjačkog shvaćanja ljubavi, gledanje na tuđe tijelo kao na vlastiti posjed. Ljubav je za Dioniza ples spolnosti, umjetnost dodira; erotska ljubav podignuta je na uzvišeniju i duhovniju razinu. Tradicija je pogrešno shvaćala ono tjelesno, a za Nietzschea tijelo je bilo važno kao i duh i duša. Sve to pripada čovjeku i jedino kao takav čini cjelinu. Kao što smo rekli, Dioniz prijateljuje sve suprotnosti te je zbog toga njegova osobnost pridonijela inspiraciji mnogim likovnim, književnim pa i glazbenim umjetnostima. »Umjetnost za Nietzschea crpi svoju snagu iz vlastite preobrazbe moći opijenosti, zanosa i ljubavi, a bilo kakva dobrota duh, poštenje i načela uopće ne utječu na umjetničku stvaralačku imaginaciju.«¹⁶⁸

Za razliku od drugih bogova, Dioniz se smije u lice rigoroznoj tradiciji kao i sam Nietzsche, pokušavajući dati pregled nekim drugim novim svjetovima, aspektima i načinima promišljanja. Bogovsko je u njemu upravo to što on svojim ponašanjem, pozitivističkim stavovima i originalnim stilom preskače sve barijere i probija vlastite granice kako bi se izrazio među ostalim bogovima. Ostali bogovi mu se smiju i omalovažavaju ga, ali on uz to diže čašu vina i nazdravlja životu. Njega nikakvo ponavljanje patnje ne može slomiti jer je viši od samog sebe. Ono stanje ljubavi, poznato u svim kulturama zapravo je Dionizijevo stanje opojnosti; entuzijazam, erotičnost, sloboda, zanesenost, sanjarenje, zanos, ushićenost, omamljenost, sve se to nalazi u svojoj najvećoj snazi, u samo jednom osjećaju, osjećaju ljubavi, a Dioniz je nositelj tog osjećaja. Taj osjećaj Nietzsche u *Volji za moć* naziva pijanstvom.

Pod pijanstvo spada i ples kao ključna značajka, jer upravo u plesu, tijekom kojeg se osobe približavaju i dodiruju međusobno, raste snaga opojnosti među njima. Plesom, ljubavlju i opojnošću mi smo onkraj svake realnosti; takvo se stanje postiže kroz ljubav i umjetnost, a Dioniz je simbol takvog stanja. Nietzsche navodi spolni nagon, pijanstvo i okrutnost kao tri elementa estetskog stanja¹⁶⁹ koje izaziva svečanu radost u čovjeku. Za Nietzschea opojnost ima

¹⁶⁸ Danko Grlić, *Friedrich Nietzsche*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb 1981., str. 136.

¹⁶⁹ F. Nietzsche, *Volja za moć*, str. § 801., 381.

transfiguracijsku snagu zato što u zaljubljenikovo omamljujućoj svijesti realne pojavnosti više nemaju značaj jer na njihovo mjesto dolazi »bljeskanje svih začaranih ogledala Kirkinih.«¹⁷⁰ Dioniz je bog koji za Nietzschea «rastvara sve iluzije, okvire, obrise i čini cilj i ljubav potrebnijima nego ikad jer sve jest „apsolutan tijek“.«¹⁷¹ Dioniz predstavlja samu afirmaciju života, a Eugen Fink Dioniza još naziva i »gospodarem čula, bogom opijenosti, ljubavi i smrti, ali i bogom igre.«¹⁷² Ljubav je razigrana želja za životom i besmrtnošću, ali i za sudbinom što je za dionizijskog filozofa osobito bitno.

7.4. Nietzscheova ljubav –*amor fati*¹⁷³

Amor fati ili ljubav prema sudbini životni je stav koji nam savjetuje da prigrlimo i volimo sve ono što nam se događa, pa i one loše stvari. Zašto? Nietzsche je vjerovao da se sve događa s razlogom i da svaki događaj koji nam se dogodio prihvatimo kao naš vlastiti i jedini mogući ishod. »Ako netko ozbiljno shvati što je najbolje i najdublje u Nietzscheovu razmišljanju, jest pokušati voljeti sudbinu«¹⁷⁴, onakvu kakva ona jest.

U kontingentne događaje vjeruju samo gubitnici koji su duhovno preslabi da uvide i povežu djela sudbine. Treba imati na umu da Nietzscheova ljubav prema sudbini ne znači zadovoljavati se s trenutnim stanjem i ne poduzimati ništa kako bi nam bilo bolje. Nasuprot tome, ljubav prema sudbini ukazuje na čovjekovu vlastitost, borbenost i ustrajnost da njegovo Ja govori svijetu „Da“, da se ne zadovoljava osrednjim običajnim stvarima, nego da izvuče ono najbolje od sebe i da voli svaki dio sebe. Alexander Nehamas interpretirao je Nietzschea ovim riječima: »Ako prihvatim svaki dio sebe i svog života, tada prihvaćam sve u vezi toga, i sve o cijelom svijetu; ali ako odbijam bilo koji dio sebe, koliko god malen i beznačajan bio, tada odbijam čitav svoj život i cijeli svijet s njim. Nema sredine.«¹⁷⁵ Bit je u tome da volimo svaki dio svoga bića, odnosno sve one značajne, ali i irelevantne trenutke u našem životu.

U Nietzscheovoj filozofiji nema neograničene i neobuzdane slobode, nego slobode kojom mi sami savjesno upravljamo. Svaki duhovni akt kontroliran je čin naše svijesti. *Amor fati* povezana je s Nietzscheovom misli o vremenu kojim ne smijemo biti opterećeni i preplašeni.

¹⁷⁰ Isto.

¹⁷¹ Dubravka Kozina, »Nietzsche i Lou Salome«, str. 115.

¹⁷² E. Fink, *Nietzscheova filozofija*, str. 132.

¹⁷³ Latinska izreka koja se prevodi kao ljubav prema sudbini.

¹⁷⁴ Aaron Ridley, *Nietzsche on Art and Literature*, Routledge, London and New York 2007., str. 110.

¹⁷⁵ Alexander Nehamas, *Nietzsche, life as literature*, Harvard University Press Cambridge, Massachusetts, London 1985., str. 156.

Ljubav za Nietzschea misli isključivo samo na trenutak i vječnost, ali nikad na duljinu i zato za njega postoji jedan vječan trenutak koji ujedinjuje prošlost, sadašnjost i budućnost. »Naša sudbina raspolaže nama i kada je još ne poznajemo; budućnost je ta koja upravlja našim današnjim danom.«¹⁷⁶

Nietzsche je *amor fati* nazvao svojom jedinom ljubavi jer nije smatrao da je dovoljno samo prihvatiti sve što nam se događa kao našu vlastitu sudbinu, nego treba *voljeti* svaki naš događaj bez straha da će se vječno ponavljati. Nietzsche je u svom djelu *Ecce homo* proglasio *amor fati* kao svoju formulu za veličinu u čovjeku, smatrajući da samo velik čovjek može ne željeti da je išta drukčije. Postalo je uobičajeno da se ljudi počinju rađati s usađenim nezadovoljstvom prema sebi i prema čitavom svijetu. Nevolje i patnje treba prihvatiti kao i radost i sreću. Svaki naš postupak ima velik utjecaj na sve što dolazi, jer su sve naše energije, emocije i nastojanja povezana u jedan vremenski čvor koji samo naša sudbina može raspetljati. Čovjek treba unositi ljubav u svoje vlastite događaje, jer su oni u većini slučajeva sastavljeni od onoga što mi u njih unosimo, nego od onoga što sami od sebe nose. Sudbina nas uči da od samog početka našeg života umijemo voljeti, jer »ako nam odgoj i slučaj ne pružaju priliku vježbati te osjećaje, naša se duša suši i čak biva nesposobnom razumjeti nježne osjećaje voljenih ljudi.«¹⁷⁷ Sudbina nam govori da za svakoga postoji jedan put kojim ne smije nitko osim nas ići; ne smijemo pitati kamo vodi, ali zato moramo biti odlučni krenuti tim putem i ispuniti svoju životnu svrhu. U Nietzscheovoj filozofiji u korijenu svega leži ljubav kao univerzalna svemirska pokretačka i stvarateljska snaga; filozofija je ljubav prema mudrosti, vječno vraćanje jednakog je ljubav prema sudbini, sudbina je ljubav prema događajima, umjetnost je ljubav prema osjetilima, brak je ljubav prema prijateljstvu, volja za moći je ljubav prema životu, život je ljubav prema samom sebi i to je ono ključno; trebamo naučiti nesebično ljubiti sami sebe.

¹⁷⁶ F. Nietzsche, *Bespoštedne misli*, str. 19.

¹⁷⁷ Isto, str. 47.

8. Zaključak

Friedrich Nietzsche bio je jedan od onih filozofa i pisaca koji su pisali jednostavno kako ih nitko ne bi mogao razumjeti. Na filozofima ostaje zadatak da istraže što je to u ljubavi da je ona glavna i vječna inspiracija mnogim umjetnicima. O njoj mnogi pišu, ali ne znaju što ona doista jest. Ovaj rad bio je pokušaj interpretacije Nietzscheova shvaćanja ljubavi iz svih mogućih njezinih uglova. Nietzsche je svakako uspio razbiti iluziju mnoštva o iluziji osjetila, privida i svega nelogičnog i neznanstvenog, odnosno netradicijskog.

Ljubav je prije svega smatrao majstorijom bez koje nijedno bavljenje ičim ne bi bilo moguće, jer sve što radimo bez ljubavi nema svoju svrhu niti budućnost. Sve ono o čemu mislimo, govorimo i osjećamo, trebamo imati dozu ljubavi prema tome, kako bi upoznali srž i srce te stvari ili osobe. Nietzsche je u svom privatnom životu vrlo rano ostao bez ljubavi, tako da je dobro znao što znači njezina pojavnost, ali i odsutnost.

Misli o ljubavi filozofi zapisuju svojom vlastitom krvlju, a Nietzscheov život pogotovo je utjecao na stvaranje njegove filozofije, tako da je nemoguće u potpunosti odvojiti njegov život od njegova pisanja. S obzirom na to da je njegovo djetinjstvo prepuno ožiljaka od ženskog terora koji su nad njim vršile njegova majka, sestra, tetke i baka nije ni čudo da se u njemu rodila odbojnost prema ženama. Međutim, tijekom svog obrazovanja ustanovio je da su žene same krive zbog svog stanja potlačenosti i pokoravanja od strane muškaraca te da oko toga ništa ne poduzimaju. Žena je ta koja želi biti tretirana poput posjeda i zbog toga je Nietzsche podigao feminizam na noge i svojim nazubljenim mislima pokušao probuditi njihovu svijest. Time je probudio i svoju vlastitu svijest o pojmu erosu, odnosno erotskoj ljubavi između muškarca i žene. Shvatio je da muškarac i žena ne vole jednako u ljubavi jer kada bi se i muškarac predavao u ljubavi poput žene, u toj ljubavi ne bi ostalo ništa. Zakon spolova za Nietzschea kaže da se žena daje kao posjed, a da ju muškarac kao takvu uzima. Bez obzira koliko imao negativnih misli o ženama, ipak je smatrao da su one obrazovanije i odgojenije od muškaraca. U svakom slučaju, Nietzsche je smatrao da ne postoji općenit stav o muškarcima i ženama, nego je mišljenja da svatko treba graditi sam sebe. S oprezom je stajao u obranu spolnim nagonima, smatrajući da su oni nagoni života te da ih nitko, a kamoli kršćanstvo, nema pravo osuđivati niti *sterilizirati*. Spolnost je za njega nešto sasvim prirodno i kao takvo treba biti potvrđeno od strane zemaljskog života koji živimo.

Oduhovljenje osjetilnosti smatrao je trijumfom nad kršćanstvom, savjetujući da trebamo voljeti svoja osjetila. Njegova prava religija bila bi religija ljubavi u kojoj se može ljubiti: »time je

prebrođeno najgore u životu.«¹⁷⁸ Kršćansko poimanje ljubavi potaknulo ga je na razmišljanje da je ljubav zapravo žudnja za posjedovanjem u kojoj ni Bog sam nije iznimka, jer traži od svog posjeda da ga bezuvjetno voli. Kršćanska ljubav prema bližnjemu zapravo je sebična i zla ljubav prema nama samima. Sami sebi namećemo ljubav prema bližnjemu jer smo sami sebi najudaljeniji, bojimo se zaviriti u nas same i pritom zavoljeti svaki dio nas pa je ipak lakše voljeti drugoga kako bi on mogao voljeti i potvrđivati nas.

Nietzsche stoga savjetuje ljubav prema onome koga najmanje poznajemo, prema onome tko nam je najudaljeniji, odnosno ljubav prema našem Ja. Osviješteno i slobodno Ja zapravo je Nietzscheov nadčovjek kojeg treba u nama svima razdrmati i razbuditi. Stoga nas Nietzscheov *Zaratustra* ne uči bližnjemu, nego prijatelju, koji nam treba biti svečanost zemlje i predosjećaj nadčovjeka. Prijateljstvo je još u antičkoj Grčkoj bila najsretnija i najviša ljudska ljubav od svih ljubavi. Prijateljstvo je najviša duhovna, anđeoska i nadasve besmrtna ljubav.

Nietzsche je smatrao da je nedostatak prijateljstva, a ne nedostatak ljubavi, razlog nesretnim brakovima. Ako su zaljubljenici u braku ujedno i prijatelji, njihov brak bit će nadasve sretan brak. Kao i sve kršćansko, Nietzsche je odbacivao kršćansku definiciju braka kao formalne institucije u kojoj se trajanje osjećaja mora obećati do samog kraja. Ljubav nije i nikako ne može biti institucija u kojoj se mogu obećati osjećaji, koji su promjenjivi poput ljudi koji ih obećavaju. Nietzsche u ljubavi pronalazi i izvorište onog umjetničkog te smatra da se snaga i moć onog eroskog mogu usporediti s umjetničkom snagom umjetnika. Umjetnost za Nietzschea crpi snagu iz vlastite preobrazbe moći ljubavi. Umjetnik i zaljubljenik opijeni su onim istim stanjem egzaltacije i opojnosti u kojem duhom izlaze iz vlastite kože. Nietzsche je bio protiv odvajanja uma od ljubavi, smatrajući da jedino u jedinstvu mogu doći do ključnih spoznaja i osjećaja. Jaz između unutarnjeg i vanjskog jednom se mora pomiriti u ljubavi. Jedina i dostojna bit ljubavi je u onom tragičnom i prirodnom i zato Nietzsche kaže da je ljubav nekad cinična, fatalna i nasilna, samo zato što je prirodna, a ne preuveličana. Svojom ljubavlju Nietzsche naziva *amor fati*, koja je ujedno i formula za veličinu u čovjeku. Smatrao je da ljubav prema sudbini omogućava čovjeku da prihvati i da voli sve što mu se u životu događa. Ljubav prema vlastitoj događajnosti ujedno je i najvažnija i najneegoističnija ljubav od svih ljubavi, a to je ljubav prema samom sebi.

¹⁷⁸ F. Nietzsche, *Antikrist*, str. 13.

9. Popis literature

Badiou, Alain; *Pohvala ljubavi*, Meandar Media, Zagreb 2011.

Barbarić, Damir, »Friedrich Nietzsche«, u: Ozren Žunec (ur.), *Suvremena filozofija I*, Školska knjiga, Zagreb 2002.

Beauvoir, Simone, *Drugi spol*, Naklada Ljevak, Zagreb 2016.

Brown, O. Norman, *Život protiv smrti*, Naprijed, Zagreb 1989.

Deleuze, Gilles, *Nietzsche and philosophy*, Continuum, London, New York 1986.

Filipović, Vladimir, *Filozofski rječnik*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1989.

Fink, Eugen, *Nietzscheova filozofija*, Centar za kulturnu djelatnost, Zagreb 1981.

Fromm, Erich, *Umijeće ljubavi*, Naprijed, Zagreb 1984.

Freud, Sigmund, *Iz kulture i umetnosti*, Matica srpska, Beograd 1973.

Galović, Milan, *Bitak i ljubav: Max Scheler od fenomenologije do filozofske antropologije*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 1989.

Grić, Danko, *Friedrich Nietzsche*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb 1981.

Horkheimer, Max; Adorno, Theodor, *Dijalektika prosvjetiteljstva*, Veselin Masleša, Sarajevo 1989.

Jelkić, Vladimir, *Nietzsche, povratak vlastitosti*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 2001.

Jung, G. Carl, *Nietzsche's Zarathustra*, Princeton University Press, New Jersey 1997.

Kaufmann, Walter, *Nietzsche, philosopher, psychologist, antichrist*, Princeton University Press, New Jersey 1974.

Kinsella, C. Ryan, *Nietzsche's Conception of Friendship*, University of Notre Dame, Australia 2007.

Kozina, Dubravka, »Nietzsche i Lou Salome«, u: Damir Barbarić (ur.), *Nietzscheovo nasljeđe*, Matica hrvatska, Zagreb 2002.

Lancelin, Aude; Lemonnier, Marie, *Filozofi i ljubav*, Tim press, Zagreb 2016.

Lewis, S. Clive, *Četiri ljubavi*, Verbum, Split 2012.

- Marcuse, Herbert, *Eros i civilizacija*, Naprijed, Zagreb 1985.
- Morin, Edgar, *Etika*, Masmedia, Zagreb 2008.
- Nehamas, Alexander, *Nietzsche: Life as Literature*, Harvard University Press, Cambridge, 1946.
- Nietzsche, Friedrich, *Secret Letters of Friedrich Nietzsche*, University of Chicago Press, Chicago 1969.
- Nietzsche, Friedrich, *Tako je govorio Zaratustra*, Mladost, Zagreb 1975.
- Nietzsche, Friedrich, *Knjiga o filozofu*, Grafos, Beograd 1984.
- Nietzsche, Friedrich, *Volja za moć*, Mladost, Zagreb, 1988.
- Nietzsche, Friedrich, *Antikrist*, Izvori, Zagreb 1999.
- Nietzsche, Friedrich, *Ecce homo*, Visovac, Zagreb 1994.
- Nietzsche, Friedrich, *S onu stranu dobra i zla*, AGM, Zagreb 2002.
- Nietzsche, Friedrich, *Schopenhauer kao odgajatelj*, Matica hrvatska, Zagreb 2003.
- Nietzsche, Friedrich, *Radosna znanost*, Demetra, Zagreb 2003.
- Nietzsche, Friedrich, *Uz genealogiju morala*, AGM, Zagreb 2004.
- Nietzsche, Friedrich, *Sumrak idola*, Demetra, Zagreb 2004.
- Niče, Fridrih, *Pisma majci*, Filip Višnjić, Beograd 2008.
- Nietzsche, Friedrich, *Ljudsko, odviše ljudsko*, sv. 1., Demetra, Zagreb 2012.
- Nietzsche, Friedrich, *Ljudsko, odviše ljudsko*, sv. 2. Demetra, Zagreb 2013.
- Nietzsche, Friedrich, *Bespoštedne misli*, Šareni dućan, Koprivnica, 2013.
- Oliver, Kelly, »Who is Nietzsche's Woman?«, u: *Modern Engendering: Critical Feminist Readings in Modern Western Philosophy*, State University Press, New York 1994.
- Opel, N. Frances, *Nietzsche on Gender: Beyond Man and Woman*, University Press, Virginia 2005.
- Ortega G. José, *Studije o ljubavi*, Demetra, Zagreb 2009.
- Primorac, Igor (ur.), *Suvremena filozofija seksualnosti*, Kruzak, Hrvatski Leskovac 2003.

Ridley, Aaron, *Nietzsche on Art and Literature*, Routledge, London, New York 2007.

Rougemont, Denis, *Ljubav i zapad*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1974.

Robinson, Dave, *Nietzsche i postmodernizam*, Naklada Jasenski i Turk, Zagreb 2001.

Singh, Kalu, *Sublimacija*, Naklada Jasenski i Turk, Zagreb 2004.

Solovjev, Vladimir, *Smisao ljubavi*, Verbum, Split 2011.

Šegedin, Petar, »Politika i ljubav: Uz pojam moći u filozofiranju Friedricha Nietzschea«, u: Luka Boršić; Tvrtko Jolić; Petar Šegedin (ur.), *Filozofija politike: Nasljeđe i perspektive*, Institut za filozofiju, Zagreb 2016. str. 147-170.

Vranić, Šime (ur.), *Uvod u Nietzschea*, Centar za kulturnu djelatnost SSO, Zagreb 1980.

Internetski izvori

https://repository.wlu.edu/bitstream/handle/11021/33570/RG38_White_theses_2016.pdf?sequence=1 Datum posjeta stranici: 10.12. 2018.

<http://www.gutenberg.org/files/25012/25012-pdf.pdf> Datum posjeta stranici: 12.12. 2018.